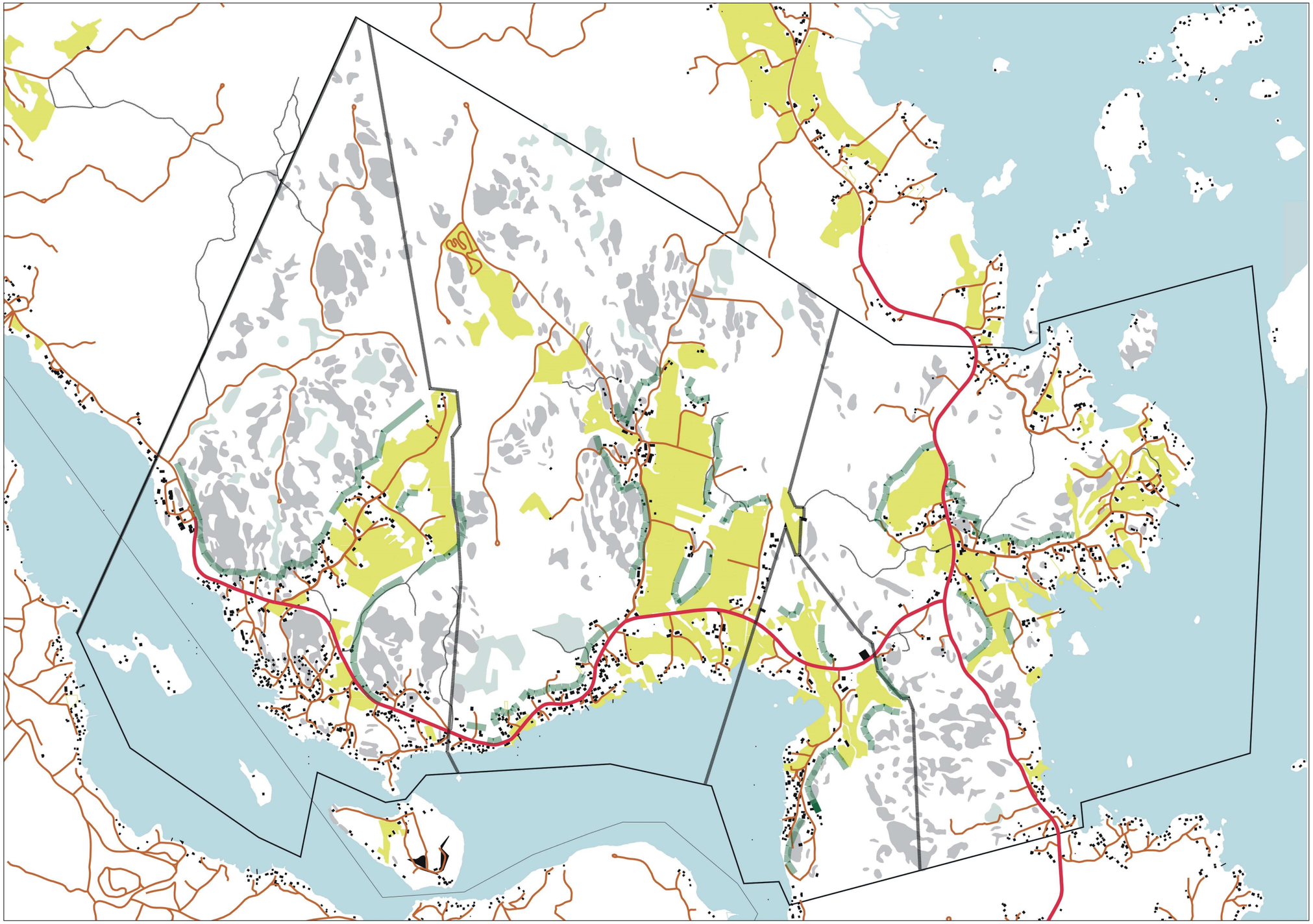

BORGÅ, KULTURMILJÖUTREDNING FÖR DELGENERALPLANOMRÅDET FAGERSTA-VÅLAX-GRÄNNÄS-GÄDDRAG

Kati Salonen och Mona Schalin Arkitekter Ab Arkkitehtitoimisto Kristina Karlsson 2017

INLEDNING

För området Fagersta-Vålax-Grännäs-Gäddrag i Borgå stad utarbetas en delgeneralplan med rättsverkningar, som direkt styr bosättning och byggande. Denna rapport presenterar den kulturmiljöutredning som har utförts som underlag för planläggningen. Utredningen har beställts av Borgå stad Stadsutveckling och generalplanechef Maija-Riitta Kontio har representerat beställaren.

Kulturmiljöutredningen för Fagersta-Vålax-Grännäs-Gäddrag har haft som uppdrag att identifiera de värdefulla objekt och områden i den byggda kulturmiljön som bör uppmärksammas i delgeneralplanearbetet, samt att utreda om det i byggnadssättet, byggnadernas gruppering och placering går att identifiera sådana regionala och lokala drag, dvs. områdets egen byggnadstradition, som kan beaktas i planering av markanvändning och styrning av nybyggande. På basen av utredningen bör man kunna bedöma hur nybyggande och delgeneralplanelösningar påverkar den befintliga byggda miljön och landskapets historiska drag.

I kulturmiljöutredningens rapport granskas den byggda kulturmiljöns historia inom området, dess nuvarande tillstånd och väsentliga karaktärsdrag. Granskningen bildar grunden för en analys av områdets byggnadshistoriska, historiska och miljövärden. Granskningen har utförts byvis, då det har visat sig att de fyra byarna inom planläggningsområdet skiljer sig från varandra i fråga om markanvändnings- och byggnadshistoria. Olika förutsättningar har gett upphov till karaktärsdrag som fortfarande kan iakttas och som förstärker den byggda kulturmiljöns grad av intresse och berättelseinnehåll.

Rapporten redogör för de metoder som har använts vid inventeringen av området och byggnaderna och grunderna för urvalet och värderingen av objekt. Inventeringen har avgränsats till att omfatta kulturhistoriskt betydelsefulla miljö- och byggnadsobjekt. Objektens värderingsgrunder har behandlats på möten med styrgruppen. Faktaunderlaget för att identifiera objekten har sammanställts ur tidigare inventeringar samt dokument om byggnadsskydd och genom att analysera historiskt kartmaterial. Områdets byggnadsbestånd har i praktiken granskats i sin helhet genom talrika fältundersökningar. I samband med dessa har ett flertal tidigare oidentifierade objekt upptäckts, vilka bör anses som kulturhistoriskt betydelsefulla. På basen av inventeringen framläggs skyddsrekommendationer för de objekt som har klassificerats som värdefulla. Utredningen är inte en förteckning över skyddsobjekt, utan delgeneralplanen kommer att bestämma hur de värden i kulturmiljön som utredningen lyfter fram skall beaktas.

Inventeringskort har sammanställts för de kulturmiljöobjekt som bör beaktas eller skyddas i delgeneralplanen. Inventeringskort har utarbetats också för sådana potentiella skyddsobjekt som har observerats i samband med inventeringen, men för vilka skyddsstatus dock inte har föreslagits. Inventeringens samlade information har överförts till lokaldataformat.

I utredningsuppdragets styrgrupp har medverkat Maija-Riitta Kontio, Hilkka Jokela och Riikka Rossi som representanter för Stadsutveckling i Borgå och Juha Vuorinen som representant för Borgå museum. Styrgruppen har sammanträtt fyra gånger under utredningsarbetet.

Kati Salonen och Mona Schalin Arkitekter Ab (huvudkonsult) har svarat för utförandet av utredningen i samarbete med Arkitektbyrå Kristina Karlsson (underkonsult). I utredningsarbetet har deltagit arkitekterna Mona Schalin, Kristina Karlsson, Marica Schalin och Varvara Protassova samt konststud. Liisi Wartiainen.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Inledning 3

Utredningsobjektet, karta 5

1. UTREDNINGSARBETETS METODER OCH SKEDEN 5

1.1 Utredningens syfte

1.2 Utredningsområdets avgränsning

1.3 Inventeringsarbetet, avgränsning och metoder

1.4 Källmaterial

2. TIDIGARE INVENTERINGAR, UTREDNINGAR OCH SKYDDSOBJEKT 10

3. VÄRDEN OCH SKYDDSREKOMMENDATIONER 12

4. UTREDNINGSOMRÅDETS BYGGDA KULTURMILJÖ 14

4.1 Fagersta, 4.2 Vålax, 4.3 Grännäs, 4.4 Gäddrag

Nuvarande bystruktur och kulturmiljö, karta och beskrivning

Karaktärsdrag som bör värnas, karta

Kulturmiljöobjekt, karta

5. VÄRDEFULLA OMRÅDESHELHETER I DEN BYGGDA KULTURMILJÖN 24

UTREDNINGAR OM DE ENSKILDA BYARNA

415 FAGERSTA 37

480 VÅLAX 67

419 GRÄNNÄS 125

420 GÄDDRAG 143

1. Den byggda kulturmiljöns historia, de kulturhistoriska utgångspunkterna för områdets nuvarande tillstånd

2 Kulturmiljöns nuvarande tillstånd

3. Den byggda kulturmiljöns värden och betydelsefullhet

Källor 207

Bilagor

Förteckning över objekt

Kartor över objekt

Inventeringskort

UTREDNINGSOMRÅDET

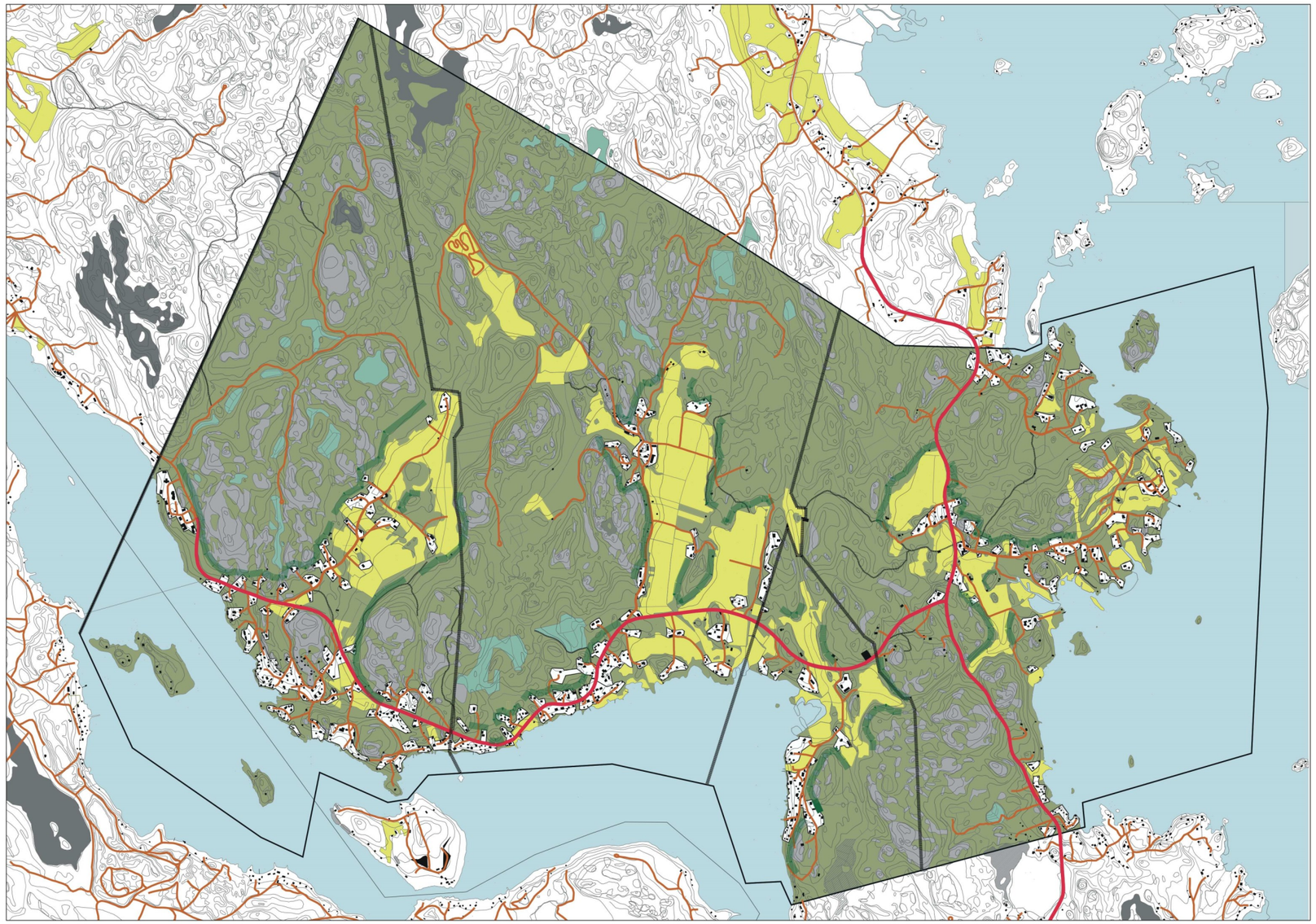

FAGERSTA-VÅLAX-GRÄNNÄS-GÄDDRAG-DELGENERALPLANEOMRÅDE

Området består av fyra gamla jordregisterbyar. Byarna har en lång historia, om vilken det finns kunskap från 1500-talet framåt. Fram till 1800-talet var bebyggelsen koncentrerad till bytomterna och deras omedelbara grannskap. Först under det tidiga 1800-talet förekom bosättning i liten utsträckning också på annat håll än på bytomterna. Under den senare delen av 1800-talet byggdes nya hus i alla byar och i allt mer ökande omfattning under 1900-talets första årtionden.

Numera har området närmare 500 invånare: i Fagersta 172, i Vålax 194, i Grännäs by 46 och i Gäddrag 75 invånare. Bosättningen är koncentrerad nära stränderna vid havsfjärdarna, ca 70 % av befolkningen bor på mindre än 300 meters avstånd från strandlinjen. Bostadshusen (hus med en bostad) inom området är ca 280 och fritidsbostädernas antal är ca 124. Inom området finns ca 230 byggplatser för bostadshus och ca 95 byggplatser för fritidsbostäder. Uppskattningsvis finns ca 1000 byggnader inom området (bostadshus, olika ekonomibyggnader nära 700, lantbruksbyggnader, några skolhus, ett kurscentrum, inkvarteringsbyggnader, ett kapell, två butiker etc.).

1. UTREDNINGSARBETETS METODER OCH SKEDEN

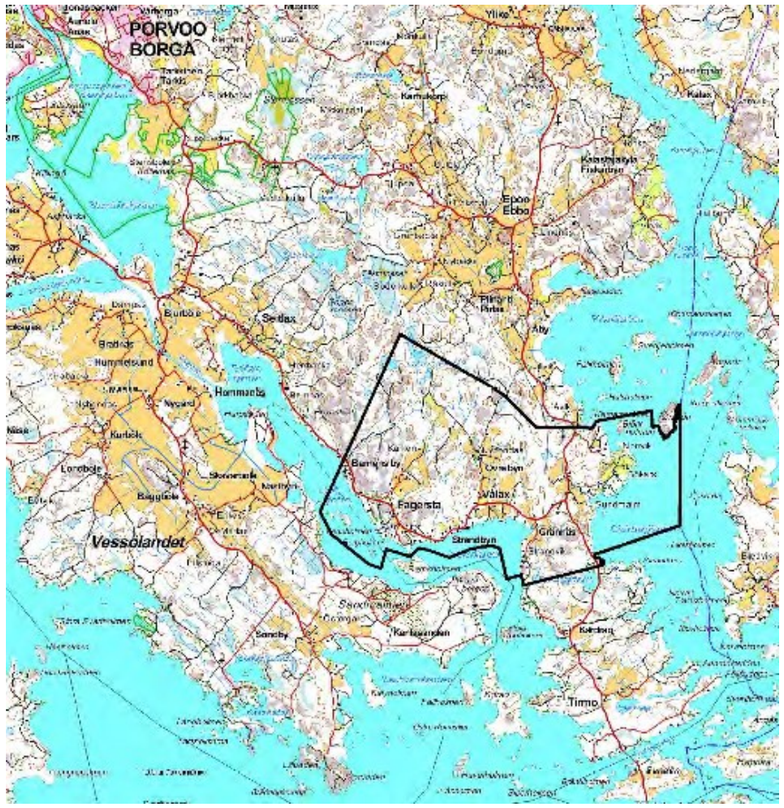

Utredningsområdets avgränsning

1.1 Utredningens syfte

Utredningen har utförts för att betjäna delgeneralplanearbetet för området Fagersta-Vålax-Grännäs-Gäddrag i Borgå stad. Utredningens målsättning är att presentera ett kunskapsunderlag om områdets bevarade byggda kulturmiljö och dess karaktärsdrag, som är tillräckligt täckande för en delgeneralplan med rättsverkningar som direkt styr bosättning och byggande, så att det på basen av utredningen är möjligt att bedöma hur nybyggnadsverksamhet och delgeneralplanens lösningar kommer att påverka den befintliga byggda miljön och landskapets historiska drag.

Utredningens uppgift har varit att kartlägga och identifiera områdets kulturhistoriskt betydelsefulla byggnadsbestånd och områden, samt analysera deras karaktärsdrag och kulturhistoriska värde. I uppdraget har dessutom ingått att utreda om det i byggnadssätt, byggnadernas gruppering och placering går att identifiera en sådan för området specifik tradition som skulle kunna beaktas i planeringen av markanvändning och i styrningen av nybyggande.

I utredningen presenteras de värdefulla objekt och områden i den byggda kulturmiljön som bör beaktas i delgeneralplanearbetet. Skyddsrekommendationerna för enskilda objekt har skrivits in i inventeringskorten. Principerna för värdering av objekten har behandlats på styrgruppens möten. Utredningen är inte en förteckning över skyddsobjekt, utan delgeneralplanen kommer att bestämma hur de värden i kulturmiljön som utredningen lyfter fram skall beaktas.

1.2 Utredningsområdets avgränsning

Planläggningsområdet för Fagersta-Vålax-Grännäs-Gäddrag delgeneralplan omfattar en totalareal på ca 24 km², varav landområdet är ca 18 km² och vattenområdet ca 6 km².

1.3 Inventeringsarbetet, avgränsning och metoder

Målsättningen för arbetet har varit att kartlägga alla objekt och områden av betydelse för bevarandet av kulturmiljöns värden. Fältarbetet föregicks av en omsorgsfull genomgång av källmaterial, som också fortsatte parallellt med detta. Information om områdets byggnadstradition, kulturmiljöns utveckling och de förändringar som har påverkat den sammanställdes ur källitteratur, arkivkällor och tidigare utredningar. En målsättning var att med stöd av arkiv- och kartmaterial lokalisera sådana objekt i den byggda kulturmiljön, som hade lämnats utanför tidigare inventeringar.

Inventeringsarbetet utfördes under sommaren och hösten 2017. Fältarbete gjordes under sammanlagt 10 dagar. Under fältarbetet fotograferades objekten (minst 4 bilder per objekt) och inventeringsdata antecknades. Intervjuer gjordes slumpmässigt.

Information till invånare och allmänhet

Information om inventeringsarbetet publicerades på Borgå stads nätsidor. På grund av det stora antalet inventeringsobjekt var det inte möjligt att på förhand komma överens om tidpunkten för inventeringen med enskilda markägare. I samband med inventeringen delades ett informationsblad om denna ut till de markägare som var på plats.

Information insamlad bland områdets invånare

Invånarintervjuer utförda i samband med inventeringarna på fältet har tillfört utredningen värdefull kunskap om byggnader och om områdets näringshistoria. På Grännäs skola anordnades 25.10.2017 en planeringsworkshop och invånarträff, där utredningens arbetsgrupp fick värdefull tilläggskunskap och information om fotografier i privata samlingar.

Urval av inventeringsobjekt

Utöver sedan tidigare kända objekt har utredningsarbetsgruppen tagit fram nya inventeringsobjekt genom att studera områdets fastighetsbildning och bebyggelsens framväxt med hjälp av kartor från olika tider, Lantmäteriverkets fastighetsdatabas och fastighetsregistrets uppgifter om byggnadsår. Tack vare bosättningens täta, bymässiga byggnadssätt har så gott som alla byggnader inom undersökningsområdet kunnat lokaliseras och observeras i samband med fältinventeringarna.

På basen av fältinventeringarna har inventeringskort sam-

manställts för de kulturmiljöobjekt som bör beaktas eller skyddas i delgeneralplanen. Inventeringskort har utarbetats också för sådana potentiella skyddsobjekt för vilka skyddsstatus dock inte har föreslagits i den slutliga inventeringen. Lantgårdarnas ekonomibyggnader samt sido- och ekonomibyggnader i andra gårdsmiljöer har inventerats i samband med bostadshusen som en del av gårdshelheten. De ekonomi- och sidobyggnader som har bedömts som värdefulla och som föreslås skyddas har dokumenterats med egna inventeringskort.

Inventeringsarbetet har inte enbart omfattat kartläggning av värdefulla och skyddsvärda objekt. I samband med arbetet har arbetsgruppen också strävat efter att lokalisera och inventera sådana byggnader som förefallit vara i dåligt skick och på väg att utplånas, i syfte att samla möjligast heltäckande kunskap om områdets gamla byggnadsbestånd. Byggnadernas tekniska skick har inte utvärderats i samband med denna inventering, utan detta sker vid behov om fastighetsägarna senare låter göra konditionsundersökningar.

Objekt som har lämnats utanför inventeringen

Objekt byggda efter år 1980 har i praktiken utelämnats ur inventeringen, likaså bevarade äldre objekt vars skyddsvärde p.g.a. förändringar har försvagats avsevärt eller helt försvunnit. Byggnadshistoriskt värdefulla, ombyggda objekt har ändå tagits med i inventeringen, om det har bedömts som möjligt att återställa deras värde genom framtida åtgärder.

Inventeringens slutsatser och rapportering

Inventeringsdata för de objekt som i fältinventeringarna har klassificerats som värdefulla med avseende på kulturhistoria, byggnadshistoria, landskapsbild eller bymiljö, har sammanställts i en Excel-tabell. Objektens koordinater har definierats, och med hjälp av dessa överförs inventeringsinformationen till lokaldataformat. Objekten har dessutom markerats med nummer på en inventeringskarta i dwg-format.

Till varje objekt har utöver basdata (by, fastighet, namn) och inventeringsdata (inventeringstidpunkt, tidigare inventeringar) fogats en kort beskrivning av objektet. Historiebeskrivningarna har begränsats till den information som erhållits genom intervjuer samt ur tidigare områdesinventeringar och historiker. Arkivforskningsresultat har inte till den här delen kunnat infogas i någon större utsträckning. Byggnadsår och tidpunkter för betydande förändringar har antecknats i den mån de är kända. Med hjälp av kartstudier och byggnadshistorisk sakkunskap har de flesta bostadshus uppförda under 1900-talet kunnat dateras åtminstone med ett årtiondes noggrannhet. Äldre byggnader från 1800-talet har inte kunnat dateras genomgående. Med byggnadens användningsändamål avses att beskriva dess antagna ursprungliga användning.

I vilken utsträckning byggnadernas karaktär har bevarats i ursprunglig form eller efter senare reparationer har på ett allmänt plan bedömts genom att studera byggnadsdelar och för olika tidsperioder kännetecknande fasadmotiv, brädfodringstyper, grundläggningssätt och detaljer. En noggrannare bedömning av olika byggnadsdelars bevarandegrad eller undersökning av interiörer har inte ingått i uppdraget.

Till varje objekt har fogats minst 2-4 foton tagna vid fältinventeringen och eventuella äldre foton som har varit tillgängliga.

Objektens skyddsgrunder har kort redovisats särskilt, och objekten har värderats i tre huvudklasser. Värderingen beskrivs mer ingående i punkten Värdering och skyddsgrunder.

Utredningens rapportdel

En central uppgift för utredningen har varit att granska och analysera områdets byggda kulturmiljö och identifiera de karaktärsdrag och värden som hänför sig till områdets olika byggnadsskeden och lokala byggnadssätt samt byggnadstypologi. Information om tidigare skyddsbeslut, utredningar och inventeringar som berör området har sammanställts i utredningens inledande avsnitt.

Ett omfattande utrednings- och analysmaterial presenteras i de rapportavsnitt som behandlar de olika byarna skilt för sig. Den byggda kulturmiljöns tidsskeden och förändringar från 1700-talet till 2000-talet behandlas byvis. I områdesbeskrivningen för varje by ingår en sammanfattning av markägoförhållandenas och bosättningens historia samt bystrukturens förändringsskeden. Beskrivningen grundar sig på ett omfattande källmaterial. Byvis granskas också typologin i områdets byggnader och byggande. Vidare har en beskrivning av den nuvarande situationens karaktärsdrag och en analyskarta utarbetats på basen av inventeringsarbetet. De karaktärsdrag som bör värnas illustreras byvis med schematiska kartor, likaså visas de kulturhistoriskt värdefulla objekten numrerade.

Materialets format och överlåtelse

Materialet har överlämnats till beställaren i pdf-, Excel- och Mapinfo-format. De inventerade objektens fotomaterial har bifogats till inventeringskorten i pdf-format. Fotona har också grupperats som jpg-filer i skilda numrerade mappar för varje objekt.

Materialets användning och upphovsrätt

Upphovsrätten till fotografierna förblir hos fotografen. Rapporten publiceras som ett dokument i anslutning till beredningen av delgeneralplanen. Inventeringskorten är inte avsedda att publiceras som sådana.

1.4 Källmaterial

Som källmaterial för utredningen har använts tidigare utförda inventeringar och utredningar fr.o.m. 1910-talets första insam-

lingsfärder gällande allmogetradition, historieverk som behandlar Borgå landskommun, litteratur om kustområdets näringar bl.a. skutseglationen, matriklar, memoarer och tidningsartiklar, lantmäteriförrättningsinstrument och kartor gällande mätningar, storskiftes- och nyskiftesförrättningar från början av 1700-talet till 1950-talet, offentliga och privata fotoarkiv, intervjuer, arkitekters ritningssamlingar och byggnadslovsansökningar. Fakta om de gamla hemmanen har tagits fram bl.a. ur bokverken Suomen maatilat (1932) och Suuri maatilakirja (1967).

För att lokalisera inventeringsobjekt och bedöma förändringar har arbetsgruppen främst utnyttjat kartmaterial från olika tider, så som sockenkartorna från 1800-talet, lantmäteristyrelsens sockenkartor från 1930-talet samt grundkartor från 1950 –1980-talet. Digitalt kartmaterial, material ur fastighetsregistret och flygbilder har använts för att kartlägga nuläget och lokalisera objekt.

Iakttagelser och analyser som gjorts i samband med fältarbete samt intervjuer utgör jämsides med arkivundersökningar och kartanalyser ett centralt material i utredningen. Byarnas sinsemellan olika karaktärsdrag i fråga om närings- och kulturhistoria och därmed också byggnadshistoria har framträtt tydligt uttryckligen i samband med besök på ort och ställe. Utredningsmaterialet fick också tillskott då en planeringsworkshop och invånarträff anordnades på Grännäs skola 25.10.2017.

Objekten och deras miljö har dokumenterats med foton och texter. Kunskap om de objekt som har ingått i tidigare inventeringar har kompletterats på basen av källmaterial, besök på plats och intervjuer. På samma sätt har information samlats in om nya objekt, som har lokaliserats med hjälp av källmaterial och fältundersökningar.

En redogörelse för de inventeringar som tidigare har gjorts inom området och för de skyddsbeslut som har fattats gällande området finns i kapitel 2. I slutet av rapporten finns en förteckning över det källmaterial som har använts.

2. TIDIGARE INVENTERINGAR, UTREDNINGAR OCH SKYDDSOBJEKT

2.1 Byggda kulturmiljöer av riksintresse (RKY 2009)

Inom området finns enligt inventeringarna inga objekt av riksintresse.

2.2 Nationellt värdefulla landskapsområden (Maisema-aluetyöryhmän mietintö / Landskapsområdesarbetsgruppens betänkande 1992).

Inom området finns enligt inventeringarna inga nationellt värdefulla objekt.

2.3 Kulturlandskap och objekt i den byggda miljön som är av intresse på landskapsnivå

Utdrag från Nylands förbunds nätsida (i översättning) /www.uudenmaanliitto.fi/files/18810/Missa_maat_on_mainiommat

Den år 2012 färdigställda kulturmiljöutredningen för Nyland har utförts som en del av arbetet med etapplandskapsplan 2 för Nyland. Utredningen har sammanställts till publikationen ”Missä maat on mainiommat - Uudenmaan kulttuuriympäristöt”.

202 Barnens By och Mikaelskapellet

Barnens By och Mikaelskapellet utgör ett barnkoloniområde som grundades 1926, ursprungligen avsett för föräldralösa barn. Till områdets mest betydande byggnadsbestånd hör de av arkitekt Hilding Ekelund planerade och under den senare delen av 1930-talet uppförda Mikaelskapellet, barnhemmet Hemmet Pia och skolbyggnaden, som bildar en enhetlig arkitektonisk helhet. I området finns också nyare byggnader.

Motivering: barnkoloniområde som har grundats på 1920 -talet.

2.4 Nylands förbunds och regionplaneförbundets tidigare inventeringar

2.5 Objekt som är skyddade genom generalplaner

Delgeneralplan för byarna och glesbygden, Borgå landskommun, 1996, planbeskrivningens bilaga 1.

2.6 Objekt som är skyddade genom detaljplan

Inga detaljplaner har uppgjorts för området.

2.7 Objekt som är skyddade med stöd av lagen om skyddande av byggnadsarvet

Objekt 201346 Sundmalms lägenhet. Sundmalm har varit fritidsbostad för Risto Ryti, som var Republikens president 1940-1944, och för hans maka Gerda Ryti. Skyddsbeslut YM 30/561/98.

Källa: Museiverket, Kulturmiljöns registerportal, byggnadsarvsregistret

2.8 Lokala inventeringar

Porvoon maalaiskunnan kulttuurihistoriallinen ympäristö, Borgå landskommun, 1980.

Andra värdefulla objekt, av lokalt intresse. Nedan en förteckning över de objekt som har tagits fram ur tidigare inventeringar:

Bymiljöer och skyddsvärda vägar:

- KA 202 Övre Byn (Y). Traditionell bystruktur, som inbegriper hemmanen Baggas, Hommas ja Nybondas
- KA 203 Strandbyn (H,Y), Vålax. Tätt bebyggt område mellan havet och vägen, vars uppkomst hänger samman med kustseglationen. Största delen av byggnaderna är forna backstugor.
- ST 7 Byvägen (Y), Gäddrag. Byväg, längs vilken byskomakarens bostad och hemmanen Yrjas och Gunnars är belägna

Andra värdefulla byggnader

- KA 205 Stensund, Fagersta, stuga från början av 1800-talet (R)
- KA 206 Bönehus från år 1932 (H), Strandbyn
- KA 207 Lassas (R,Y), Vålax. Gårdens ekonomicentrum, omgivet av odlingsmark. Huvudbyggnaden från början av 1900-talet, stockladugård, loftbod från början av 1800-talet.
- KA 208 Baggas (R, Y) Övre Byn. Gårdens ekonomicentrum, synligt beläget. Stor huvudbyggnad uppförd år 1953, stenladugård, stall och källare från år 1869.
- KA 210 Grännäs hemman (R). Huvudbyggnad från början av 1900-talet, loftbod från 1800-talet, ladugård av tegel och stock.
- KA 211 Folkskola, Grännäs (R,H,Y), från år 1904.
- KA 212 Bökars (R,Y). Före detta lantgård. Huvudbyggnaden har fått sitt nuvarande utseende på 1930-talet. Ladugård, loftbod, ria, bastu samt en parstuga som har flyttats från Karelen.
- KA 213 Hemåker (R) Gäddrag. F.d. byskomakarens bostad från 1890-talet.
- KA 214 Tenholmen Gäddrag, strandboda från 1700-talet.
- KA 215 Tallåsa (H) föreningshus från år 1915,

Gäddrag.

2.9 Arkeologiska utredningar på området

se separat utredning, Timo Jussila 2015

Områdets fornminnesinventering färdigställdes år 2015: Borgå Fagersta–Vålax–Gäddrag fornminnesinventering 2015, Timo Jussila, Mikroliitti Oy. ”[På området finns] 13 fasta fornlämningsobjekt: en boplatslämning från stenåldern, två lämningar efter kolmilor, två husgrunder, sju råstenar och ett eventuellt gravröse från bronsåldern.” ”Övriga kulturhistoriska lämningar, som inte åtnjuter lagens skydd, uppgår till sex stycken. De utgörs av … bytomter med respektive torp: Fagersta, Gränäs (två separata bytomter), Gäddrag och Vålax, samt den eventuella gårdstomten till Kubböle som inte kunde lokaliseras. Gamla kvarnställen, som alla bedöms arkeologiskt obefintliga och därmed inte heller åtnjuter lagens skydd, uppgår till fyra stycken.”

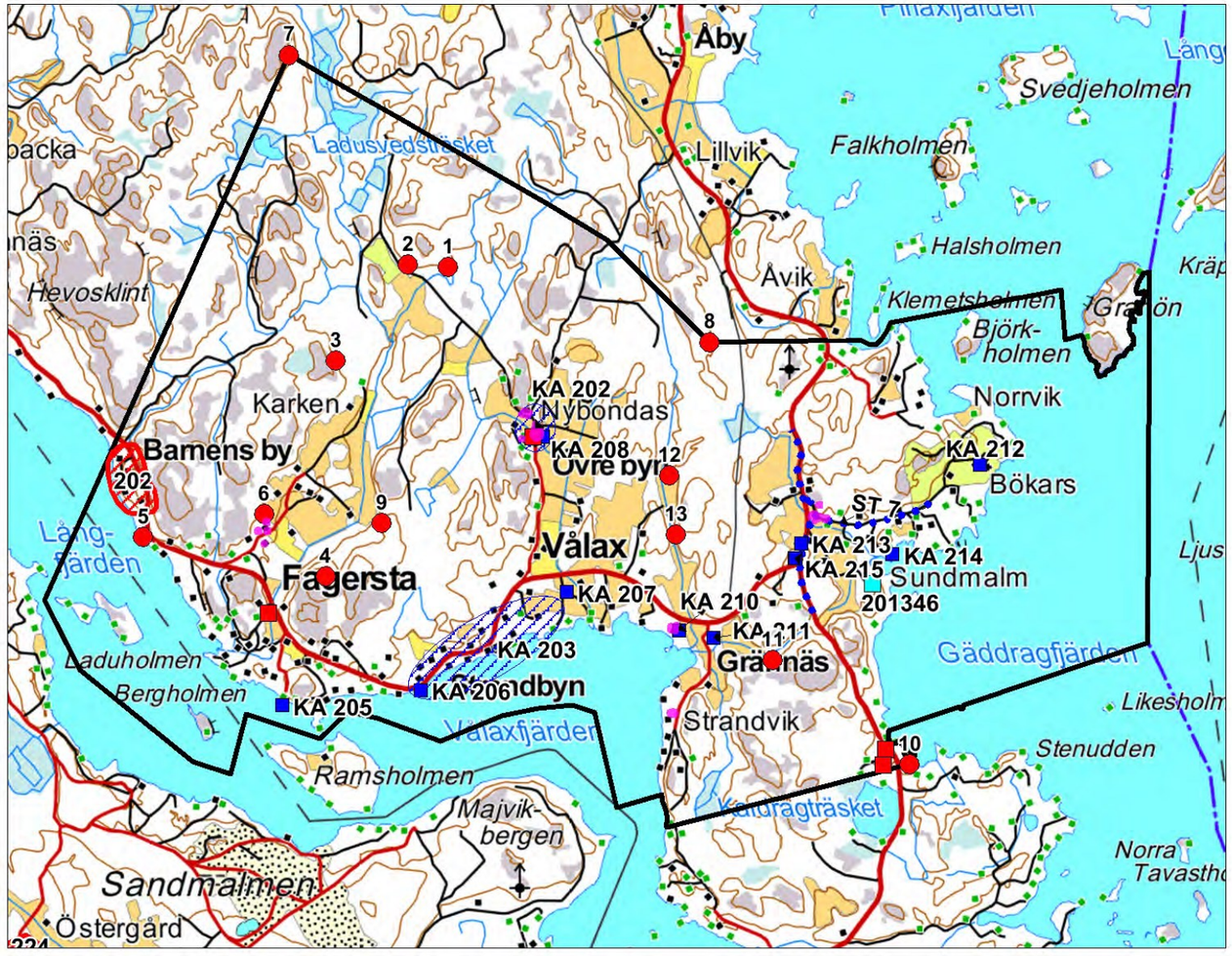

delgeneralplanområde

fornlämning

övrigt kulturhistoriskt objekt, kvarn

övrigt kulturhistoriskt objekt, bytomt

värdefull kulturmiljö, landskapsnivå

värdefull kulturmiljö, lokalnivå

Värdefullt kulturmiljöobjekt, lokalnivå

skyddsobjekt, lagen om skyddande av byggnadsarvet

Tidigare utrednings- och skyddsobjekt. Karta Borgå stad

3. VÄRDEN OCH SKYDDSREKOMMENDATIONER

De objekt som har beskrivits med inventeringskort representerar kulturmiljövärden som borde bibehållas och säkras på ett sådant sätt som objektets värde och särart kräver. Kortet för varje objekt innehåller under rubriken ”Värdebedömning” en kort karakteristik och motivering för objektets värde. Värderingen av objekten har genomförts som en del av detta utredningsuppdrag och värderingsprinciperna har diskuterats på mötena med styrgruppen.

Skyddsgrunder

Inventeringskorten innehåller korta sammanfattningar av skydds- och katalogiseringsgrunderna för respektive objekt. I den här punkten beskrivs de egenskaper hos objektet som skyddsrekommendationerna baserar sig på, t.ex. sällsynthet, representativitet, hög arkitektonisk kvalitet, särskilt kulturhistoriskt värde, läge i landskapet osv. Skyddsmotiveringarna stöds av en tredelad värdering. Objektets värde bestäms inte enbart genom antalet uppfyllda värdekriterier, då också ett enskilt kriterium kan vara mycket starkt.

Vid värderingen av objekten har följande värderingsgrunder tillämpats:

Kulturhistoriskt värde

Kulturhistoriskt värde är ett vittomfattande begrepp, som avser att det ur samhällsgemenskapens synvinkel är önskvärt att objektet bevaras som ett uttryck för det materiella och imma-teriella kulturarvet. I fråga om delgeneralplaneområdet Fagersta-Vålax-Grännäs-Gäddrag är det skäl att fästa särskild uppmärksamhet vid den kulturhistoriska betydelsen hos den äldsta bevarade bybebyggelsen, den bosättning som har samband med kustnäringarna samt de på 1900-talet grundade nya lantbruken och villorna.

Byggnadshistoriskt värde

Byggnadshistoriskt värde kan hänföra sig till byggnadens arkitektoniska integritet eller särprägel, speciella byggnadstekniska lösningar eller ett visst utförande som t.ex. företräder den lokala byggnadstraditionen, att byggnaden är typisk eller av ett sällsynt slag. Att byggnaden har ett särskilt användningsändamål kan också motivera dess byggnadshistoriska värde.

Landskapsvärde (stadsbildsvärde, miljövärde)

En byggnad / byggnadsgrupp som utgör ett betydande inslag i den byggda miljön och påverkar kulturlandskapet eller berikar den visuella miljön, och vilken det är önskvärt att bevara med tanke på landskapsvyerna eller bymiljön.

Objekten har vidare på basen av sina värden klassificerats i tre kategorier som bildar grunden för skyddsrekommendationerna för delgeneralplanen, sr, s eller m. De värdesatta objekten omfattar både sådana som har granskats i tidigare inventeringar och nya objekt, vars värden har framträtt i samband med den aktuella inventeringen.

Skyddsrekommendation sr

(röd punkt på kartan)

Till värdekategorin sr har hänförts sådana byggnads- och områdesobjekt som det är skäl att bevara eftersom de har

särskilda landskaps- eller bymiljövärden, så som

- I strandmiljön synligt belägna byggnader och byggnadsgrupper som representerar områdets kulturhistoria och traditionella byggnadsskick, såsom skutskepparnas bostadshus och båthus, semesterbostäder och villor från den förra delen av 1900-talet
- I landskapet längs byvägen synligt belägna byggnader och byggnadsgrupper som representerar områdets kulturhistoria och traditionella byggnadsskick
- Lantbrukens bostads- och ekonomibyggnadsgrupper med gårdsmiljö, vilkas ursprungliga karaktär har bevarats väl och som är belägna i ett agrart präglat kulturlandskap

särskilt kulturhistoriskt värde och historiskt bevisvärde så som

- Lantbrukens bostads- och ekonomibyggnadsgrupper med gårdsmiljö, som representerar en månghundraårig odlingskultur och vilkas karaktärsdrag är väl bibehållna
- Skepparnas och skutskepparnas bostadsbyggnader samt de ekonomibyggnader som hänför sig till näringen, som båthus och stenladugårdar, vilkas karaktär har bevarats väl
- För området karakteristiska, äldre samfundsbyggnader och skolbyggnader, vilkas karaktär har bevarats väl
- Under 1910- till 1930-talet anlagda mönsterlantbruk, där också fritidsverksamhet och rekreation ingick.

särskilt byggnadshistoriskt värde och betydelse, så som

- Mangårdsbyggnader uppförda på områdets stomhemman under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet, vilkas ursprungliga karaktär har bevarats väl
- Torp- och backstugor vilkas ursprungliga karaktär har bevarats väl
- Bostadsbyggnader från perioden före andra världskriget, som representerar landsbygdens typiska byggnadsskick och vilkas karaktärsdrag är väl bibehållna.
- Byggnader från perioden före andra världskriget, som representerar sin tids karakteristiska villa- och fritidsbostads- eller egnahemsarkitektur och vilkas karaktärsdrag är väl bibehållna trots senare tillbyggnader och förändringar.
- Objekt som i hänseende till sin arkitektur är särskilt värda att uppmärksammas.

Skyddsrekommendation s

(röd punkt på kartan)

I värdekategorin s har på basen av inventeringen klassificerats sådana byggnads- och områdesobjekt som det är önskvärt att bevara eftersom de har

landskaps- eller stadsbildsvärden, exempelvis

- I strandmiljön synligt belägna byggnader och byggnadsgrupper som representerar områdets kulturhistoria och traditionella byggnadsskick, vilkas utseende i någon mån har förändrats
- I landskapet längs byvägen synligt belägna byggnader och byggnadsgrupper som representerar områdets kulturhistoria och traditionella byggnadsskick
- Lantbrukens bostads- och ekonomibyggnadsgrupper med gårdsmiljö, vilkas omgivning utgör ett agrart präglat kulturlandskap
- Byggnader som ansluter sig till en områdeshelhet i bymiljön

kulturhistoriskt värde, exempelvis

- Skepparnas och skutskepparnas bostadsbyggnader, vilkas utseende i någon mån har förändrats
- Objekt från perioden före andra världskriget, vilkas ursprungliga karaktärsdrag ännu kan urskiljas trots senare förändringar
- Objekt som representerar områdets bosättning eller fritidsbebyggelse, och som det är önskvärt att bevara med tanke på områdeshelheten

byggnadshistoriskt värde, exempelvis

- Mangårdsbyggnader uppförda på områdets stomhemman under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet, vilkas ursprungliga utseende i någon mån har förändrats genom reparationer och tillbyggnader
- Bostadshus (huvudbyggnader) på småbruk från början av 1900-talet, vilkas karaktär har bevarats väl
- Byggnaden är karakteristisk eller typisk för sin byggnadsperiod; de ursprungliga karaktärsdragen kan urskiljas väl trots senare förändringar

Skyddsrekommendation m

(blå punkt på kartan)

I värdeklassen 3 har klassificerats sådana objekt, som på basen av inventeringen är värda att uppmärksammas med tanke på undersökningsområdets kulturhistoria, byggnadshistoria eller landskapsbild, men för vilka det inte föreligger några särskilda grunder för skydd. Till den här gruppen hör sådana byggnader och ekonomibyggnader i anslutning till kulturmiljön vars utseende tydligt har förändrats genom senare reparationer och ändringar, och vilkas förutsättningar att bevaras är svaga i deras nuvarande bruk eller på grund av deras uppenbart dåliga skick.

Andra objekt

I samband med inventeringen har konstaterats, att områdets övriga byggnader och byggnadsgrupper inte i sitt nuvarande skick representerar sådana kulturhistoriska, byggnadshistoriska eller landskapsvärden att deras fortbestånd behöver säkras t.ex. genom planläggningsåtgärder.

BEGREPP

Kulturmiljö

Kulturmiljö är ett allmänt begrepp. Det avser en miljö vars karaktärsdrag är ett uttryck för olika kulturperioder samt för växelverkan mellan människa och natur. Med kulturmiljön sammanhänger också människans förhållande till sin miljö förr och nu; vilka betydelser den har givits, hur den har tolkats och benämnts.

Kulturmiljö kan beskrivas närmare med begreppen kulturlandskap och byggd kulturmiljö. Den här utredningen behandlar den byggda kulturmiljön.

Inventering

Inventering innebär att samla och lagra kunskap om till exempel den byggda miljön. I inventering ingår att sammanställa information dels ur exempelvis referenslitteratur och arkivkällor, dels genom fältobservationer. Till inventeringen kan bifogas en utredning om värden hos områden och enskilda objekt.

Utredning

Att beskriva och undersöka ett områdes eller objekts historia, egenskaper, förändringar av funktioner eller fysiska drag bl.a. på basen av besök på plats (fältundersökningar) och arkivkällor. En utredning innehåller oftast slutsatser om och sammanfattningar av områdenas eller objektens värden (exempelvis landskapsutredning, byggnadshistorisk utredning, utredningar som krävs för planläggning).

Värde och betydelse

Då värden i byggd kulturmiljö och kulturlandskap definieras talar man bl.a. om historiska, byggnadshistoriska, arkitektoniska, byggnadstekniska, konstnärliga och landskapsvärden. Då objektets värde definieras (objektet värderas) tillämpas etablerade kriterier. Vård och skydd av områden och objekt baserar sig på identifierbara värden och på deras betydelse på nationell nivå (riksintresse), landskapsnivå eller lokal nivå.

(www.rakennusperinto.fi)

4.1 FAGERSTA BYSTRUKTUR OCH KULTURMILJÖ

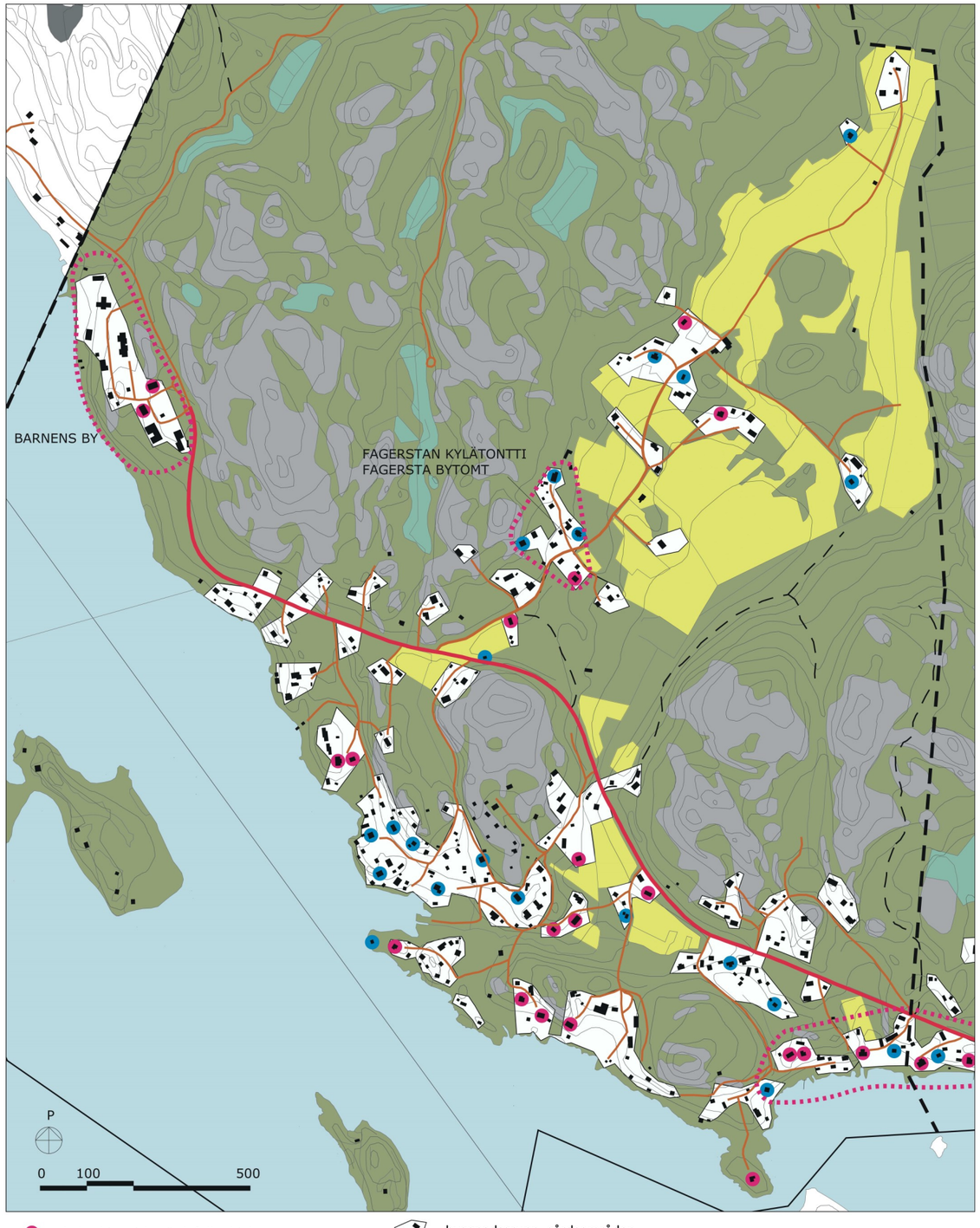

KARAKTÄRSDRAG

- kulturlandskapets historia präglas av skeden som i någon mån avviker från de övriga byarna i grannskapet, byn avfolkades på 1600-talet och först mot slutet av 1800-talet medförde trävaruhandelns högkonjunktur välstånd för markägarna, som i och för sig växlade i snabb takt
- byns historiska centrum kan inte mera urskiljas i landskapet, de gamla stomhemmanens byggnader har inte bevarats i området
- åkerarealen är över huvud rätt liten, terrängen är bergig med omväxlande topografi, ett område som lämpade sig för odling uppstod först på 1800-talet på platsen för en igenvuxen sjö
- Vålaxvägens relativt nya, uträtade sträckning passerar på sidan om den gamla bybebyggelsen, vägen kantas främst av skogsområden, vägen har utsikt mot havet endast inom skogsområdet väster om byn
- invid Vålaxvägen representeras det traditionella byggandet av på 1920-talet anlagda småbruk med lantbruksbyggnader och angränsande åkermarker som alltjämt utgör öppna ytor i landskapet
- den nuvarande bybebyggelsen bildar en kamliknade struktur längs de smala vägar som slingrar sig från Vålaxvägen mot stranden, vägnätet som uppstod i snabb takt vid parcelleringen på 1920- och 1920-talet saknar en tydlig hierarki
- bebyggelsen är oftast småskalig och det nuvarande byggnadsbeståndet är omväxlande och historiskt skiktat
- strandzonen präglas av en småskalig, omväxlande topografi med bergssluttningar, endast på den smala strandremsorna har några torp anlagts i tiden
- olika samfund och lägercentra besitter närmare hälften av strandzonen
- Mikaelskapellet i Barnens By är ett landmärke i landskapet
- vid stranden och i dess närhet finns några arkitektoniskt högklassiga villor från 1920-50-talet samt mer anspråkslösa fritidsbostäder från 1950-talet
- byns östra del ansluter till den bandliknande bystrukturen i Vålax strandby och dennas speciella kulturhistoria som präglats av skutbyggarna och -skepparna

KARAKTÄRSDRAG SOM BÖR VÄRNAS

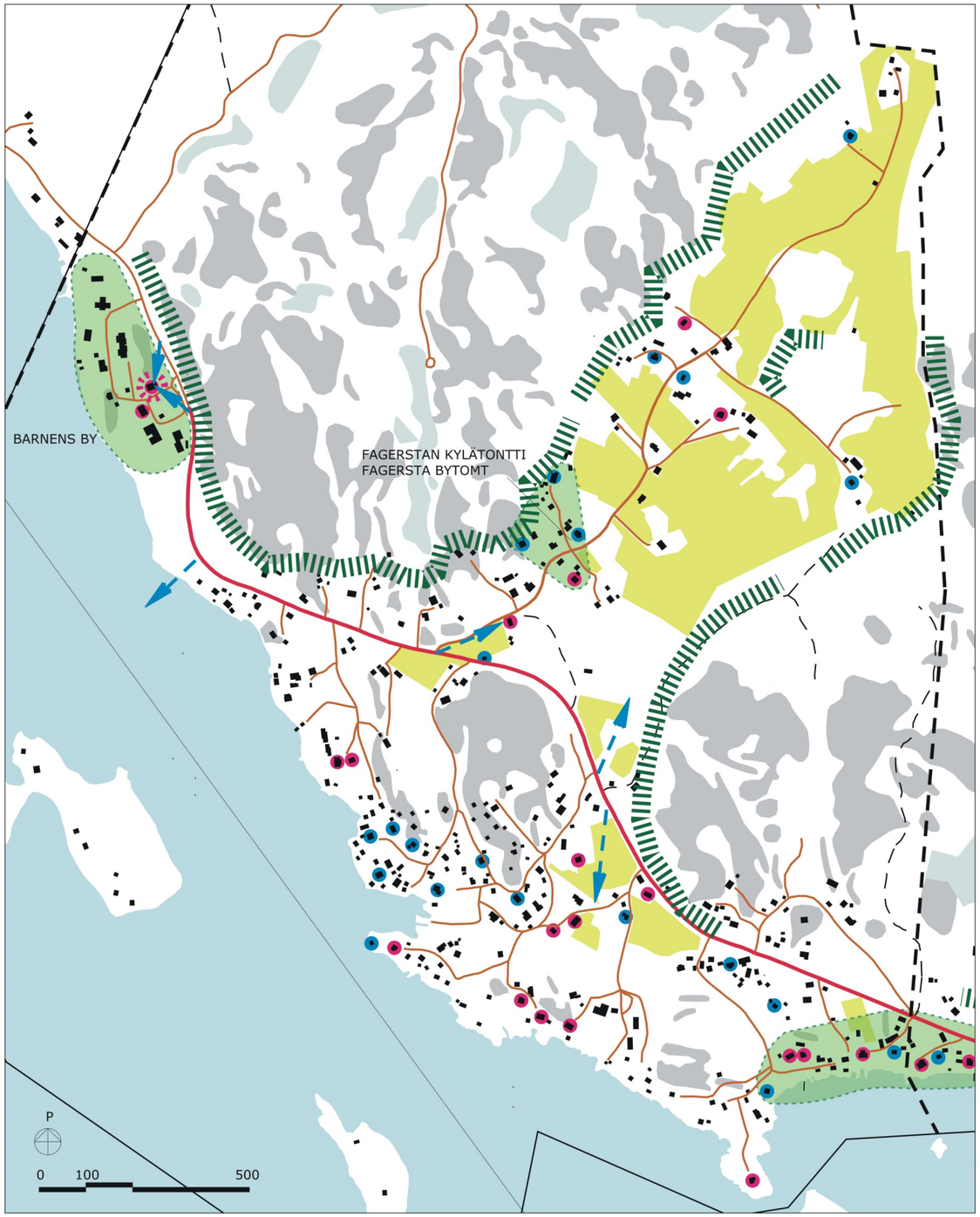

kulturhistoriskt värdefullt objekt
annat för kulturmiljön karakteristiskt objekt
områdesgräns för byggd kulturmiljö
åker eller äng som bör bevaras öppen
berg i dagen att bevara
historisk bygräns
karakteristiska landmärkesbyggnader / byggnadsgrupper, gamla lantgårdar, offentliga byggnader
för landskapsbilden betydelsefullt skogsbryn som skall bevaras
viktig utsiktsriktning som skall bevaras

KULTURMILJÖNS OBJEKT

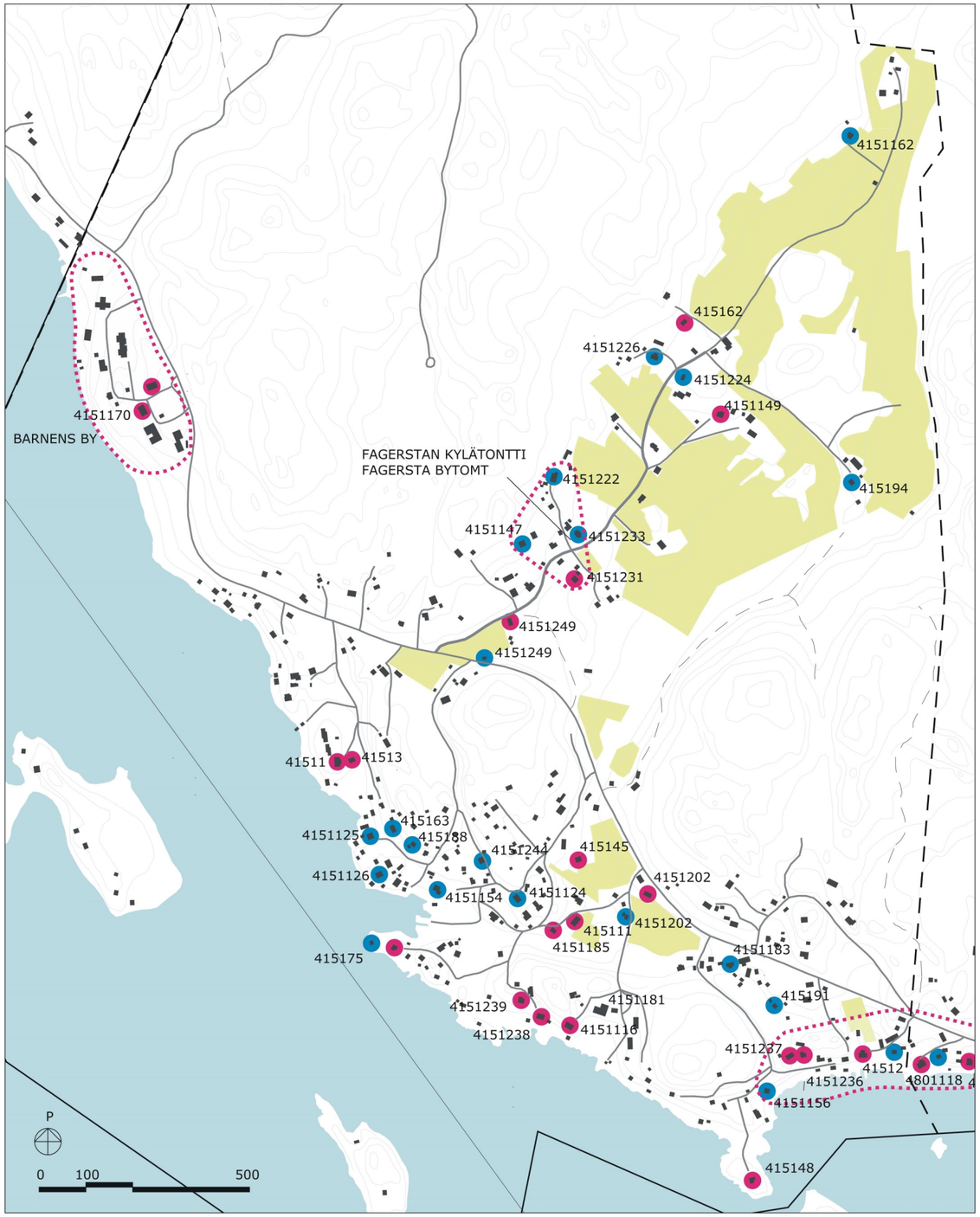

4151116 kulturhistoriskt värdefullt objekt, objektnummer
4151116 annat för kulturmiljön karakteristiskt objekt, objektnummer
värdefull områdeshelhet i den byggda kulturmiljön

4.2 VÅLAX BYSTRUKTUR OCH KULTURMILJÖ

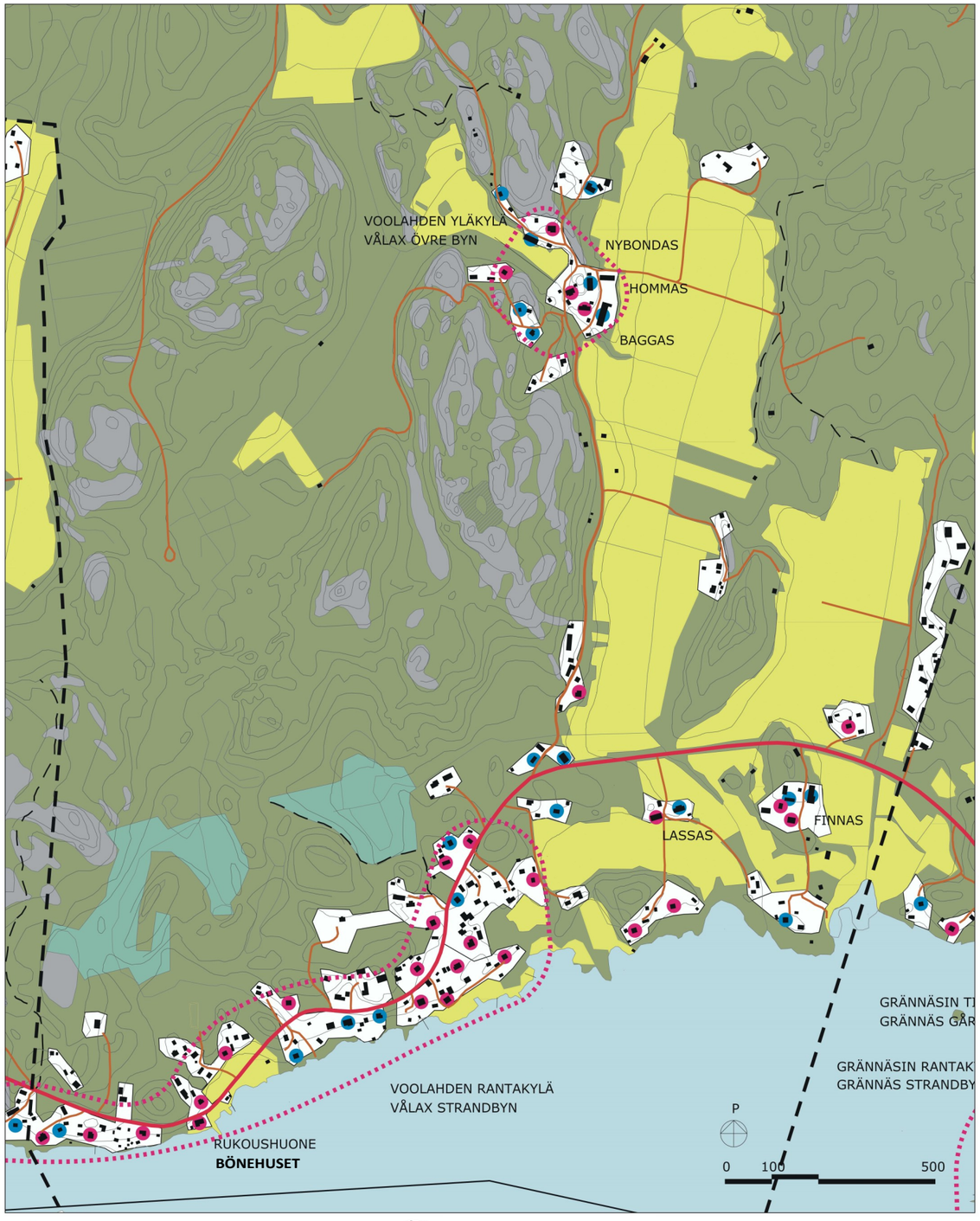

KARAKTÄRSDRAG

Vålax by består av två olika byområden: ”Strandbyn” som är belägen vid havsstranden och ”Övre byn” på platsen för den gamla bosättningen i kanten av den odlade dalgången.

- Byns kulturhistoria kan fortfarande utläsas åskådligt i den nuvarande miljön. De fem stomhemmanen innehade alla byns ägor tills det från och med slutet av 1800-talet uppstod ett antal mindre, självständiga jordbruk och ännu senare parceller som tillhörde fiskare och annan kustbefolkning.
- De uråldriga byvägarna utgör fortfarande stommen i trafiksystemet.
- Landskapsrummet har bibehållit sin skala från 1700-talet, de små odlingsytor och betesmarker som har röjts i den kuperade terrängen anger fortfarande skalan i kulturmiljön.
- Sammanflätningen av lantbruks- och kustnäringar har varit karakteristisk för områdets byggnadsskick.

Övre byn, den ursprungliga gamla bytomten i Vålax.
Flygbild Borgå stad

Vålax Strandby har huvudsakligen uppstått efter sekelskiftet 1900.
Foto Borgå stad

4.2 VÅLAX BYSTRUKTUR OCH KULTURMILJÖ

ODLINGSMARKERNA OCH ÖVRE BYN, KARAKTÄRSDRAG

- den smala, öppna odlingsdalen som sträcker sig i nord-sydlig riktning mot havsstranden och kantas av de gamla hemmanens byggnadsgrupper, som är karakteristiska för landskapet
- i dalgångens norra del, på platsen för den gamla bytomten i Vålax, ligger de tre stomhemmanens byggnader tätt grupperade
- söder om Vålaxvägen, infogade bland åkergläntorna, finns två gårdar som har flyttas från bytomten i samband med nyskiftet
- från den gamla, smala vägen till Vålax Övre Byn öppnar sig vida utblickar över odlingsdalen
- i väster avgränsas dalgången av ett bergigt skogsområde intill vägen
- skogsdungar delar in odlingsdalens landskapsrum
- från Vålaxvägen, som numera avviker från sin ursprungliga sträckning, öppnar sig långa utblickar norrut mot Övre Byn och söderut mot havet, utsikten mot havet avskärmas numera av strandområdets växtlighet

”STRANDBYN” , KARAKTÄRSDRAG

- den bandartade strukturen, som avgränsas rumsligt av skogsbrynet och bergsknallarna på vägens norra sida
- utmed byvägen ligger den småskaliga, täta bebyggelse av bykaraktär som kustnäringarna gav upphov till mot slutet av 1800-talet
- den smala byvägen som slingrar sig längs med strandlinjen har i huvudsak bibehållit sitt traditionella utseende trots senare förändringar i vägens linjedragning och profilering
- byvägen kantas ställvis av bebyggelse som ligger alldeles intill vägrenen, från vägen öppnar sig här och där utblickar mot söder ända till havsfjärden
- nyare bebyggelse som avviker från det traditionella byggnadsskicket och sättet att utforma tomten har ställvis förändrat väglandskapet
- strandzonen, som skutskepparna traditionellt har nyttjat för de gemensamma sjöfartsnäringarna, har en mer offentlig karaktär, det tidigare öppna strandlandskapet är numera trädbevuxet, gamla sten- och träbryggor och lämningar av dem, strandbrinkar med stenskoning och båthus är karaktärsbildande inslag i strandlandskapet
- de traditionella bostadsbyggnaderna är kompakt gestaltade fristående småhus om 1½ våning med sadeltak eller brutet tak, ofta försedda med en glasveranda på sjösidan och ovanpå denna en altan
- tomterna är grönskande och utformade som trädgårdar, stora öppna gräsytor eller hårdgjorda eller med plattor belagda gårdsplaner förekommer inte

VÅLAX KARAKTÄRSDRAG SOM BÖR VÄRNAS

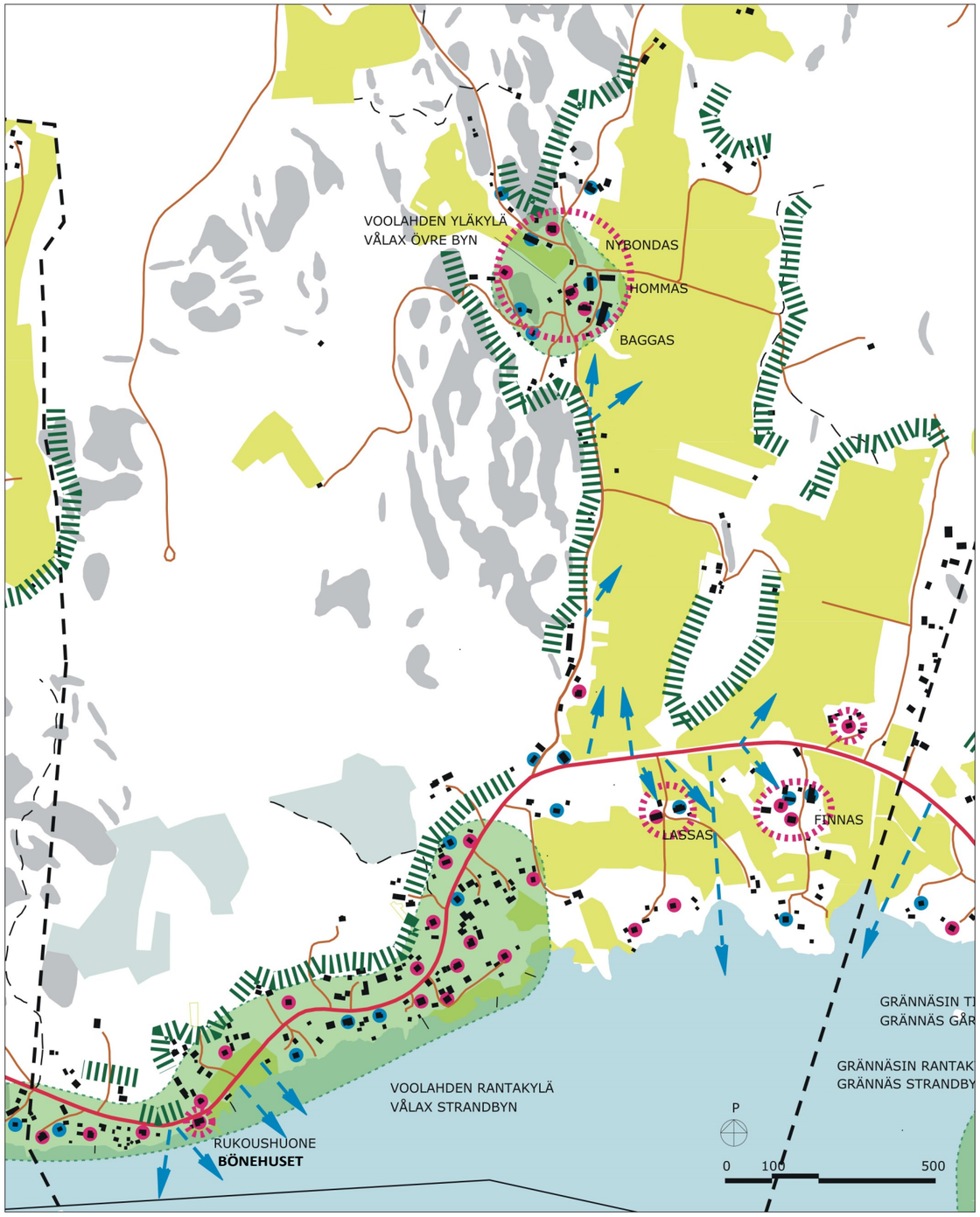

- kulturhistoriskt värdefullt objekt
- annat för kulturmiljön karakteristiskt objekt
- områdesgräns för byggd kulturmiljö
- åker eller äng som bör bevaras öppen
- berg i dagen att bevara
- historisk bygräns
- karakteristiska landmärkesbyggnader / byggnadsgrupper, gamla lantgårdar, offentliga byggnader
- för landskapsbilden betydelsefullt skogsbryn som skall bevaras
- viktig utsiktsriktning som skall bevaras

KULTURMILJÖNS OBJEKT

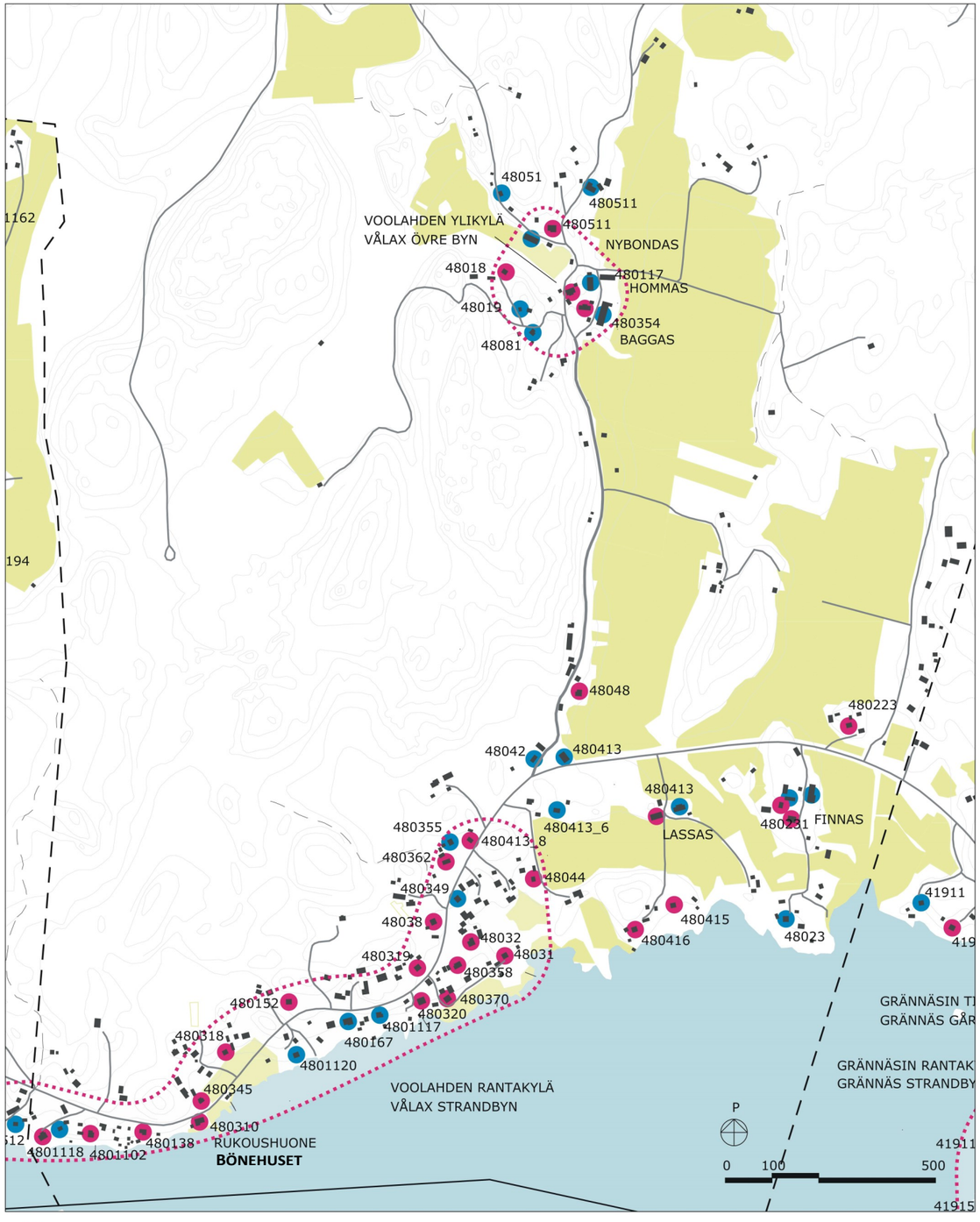

- 4151116 kulturhistoriskt värdefullt objekt, objektnummer
- 4151116 annat för kulturmiljön karakteristiskt objekt, objektnummer
- värdefull områdeshelhet i den byggda kulturmiljön

4.3 GRÄNNÄS BYSTRUKTUR OCH KULTURMILJÖ

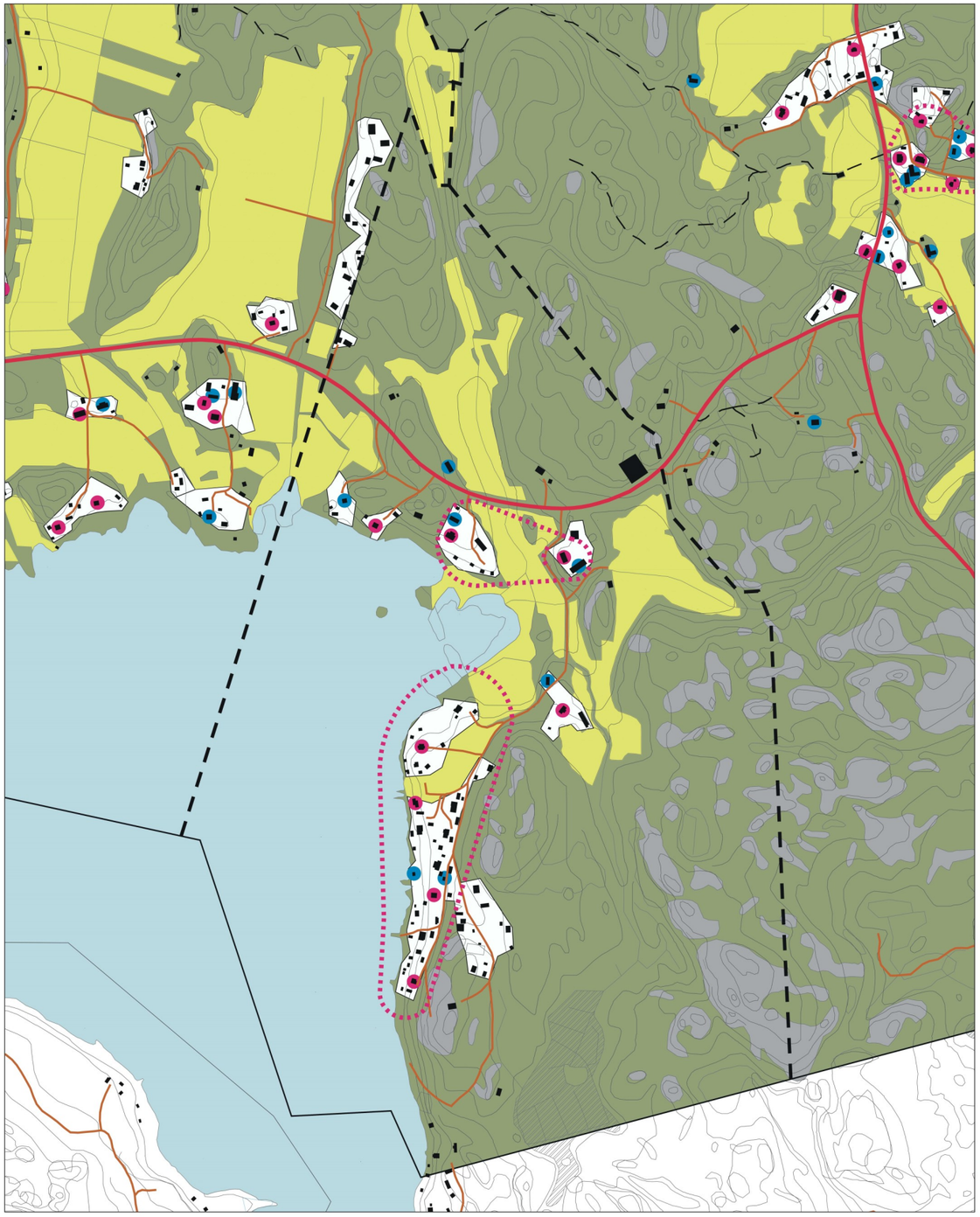

KARAKTÄRSDRAG

- Grännäs by, som har uppstått inne i vikbottnen, har tillhört ett enskilt frälsehemman, på vars plats en del av gårdens gamla byggnader ännu finns bevarade
- Närmiljön intill Grännäs mangårdsbyggnad har varit ett planterat trädgårds- och parkområde, vars historia det vore skäl att utreda närmare, lantbruksbyggnaderna är belägna kring en skild gårdsplan bredvid mangården
- som ett landmärke på sin egen kulle vid Vålaxvägen står områdets enda bevarade gamla skol-byggnad från början av 1900-talet,
- odlingsmarkerna har varit fåtaliga, de sanka strandängarna har uppodlats relativt sent
- skutskepparbosättningen på den smala strandremsan under berget mot väster har tillkommit från och med 1900-talets första årtionden
- den småskaliga bebyggelsen nedanför vägen i backsluttningen är tät och har bykaraktär
- strandzonen har förr nyttjats för sjöfartsnäringarna, gamla sten- och träbryggor och lämningar av dem, strandbrinkar med stenskoning och båthus är karaktärsbildande inslag i strandland-skapet
- de traditionella bostadsbyggnaderna är kompakt gestaltade fristående småhus om 1½ våning med sadeltak eller brutet tak, ofta försedda med en glasveranda på sjösidan och ovanpå denna en altan

GRÄNNÄS KARAKTÄRSDRAG SOM BÖR VÄRNAS

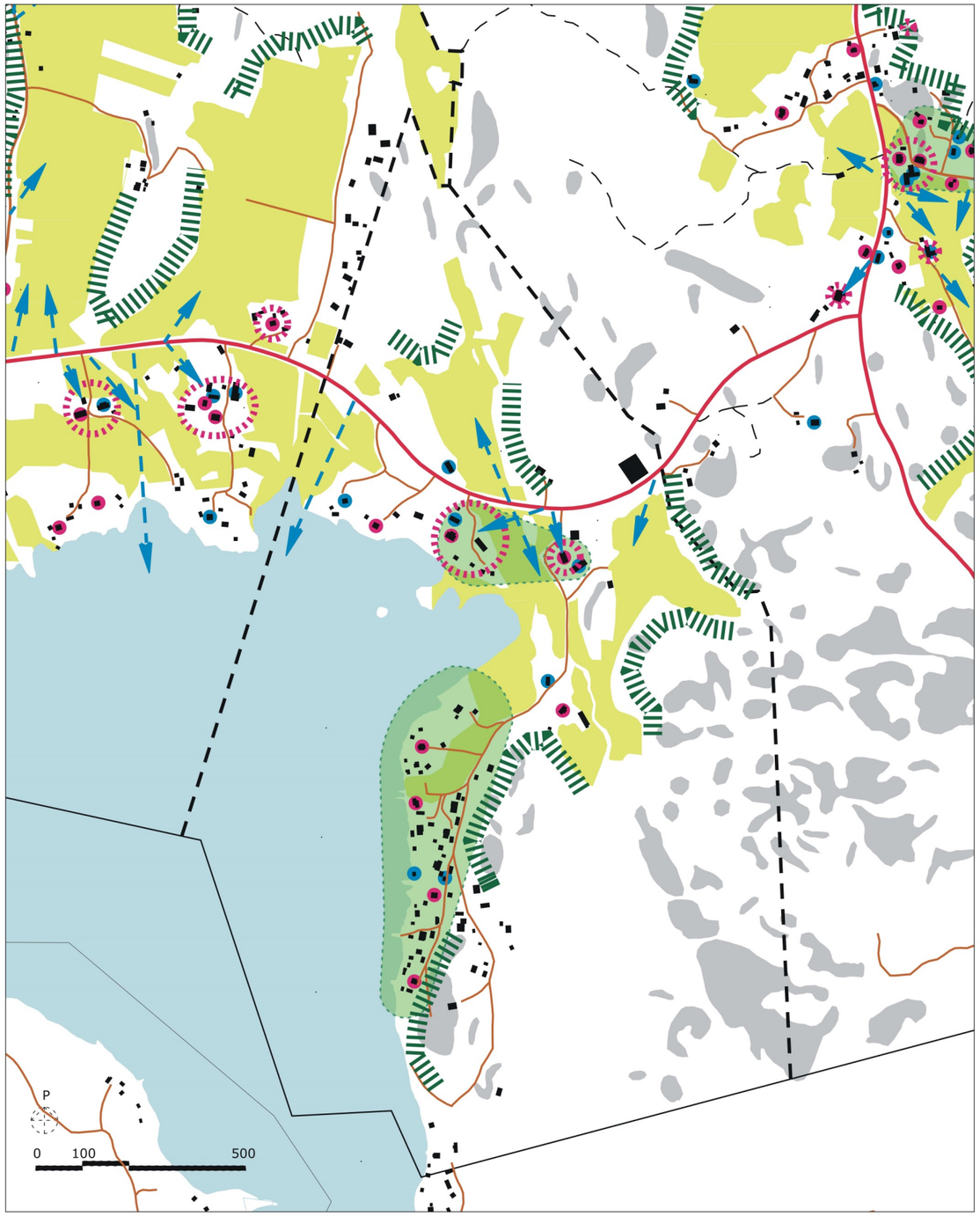

kulturhistoriskt värdefullt objekt
annat för kulturmiljön karakteristiskt objekt
områdesgräns för byggd kulturmiljö
åker eller äng som bör bevaras öppen
berg i dagen att bevara
historisk bygräns
karakteristiska landmärkesbyggnader / byggnadsgrupper, gamla lantgårdar, offentliga byggnader
för landskapsbilden betydelsefullt skogsbryn som skall bevaras
viktig utsiktsriktning som skall bevaras

KULTURMILJÖNS OBJEKT

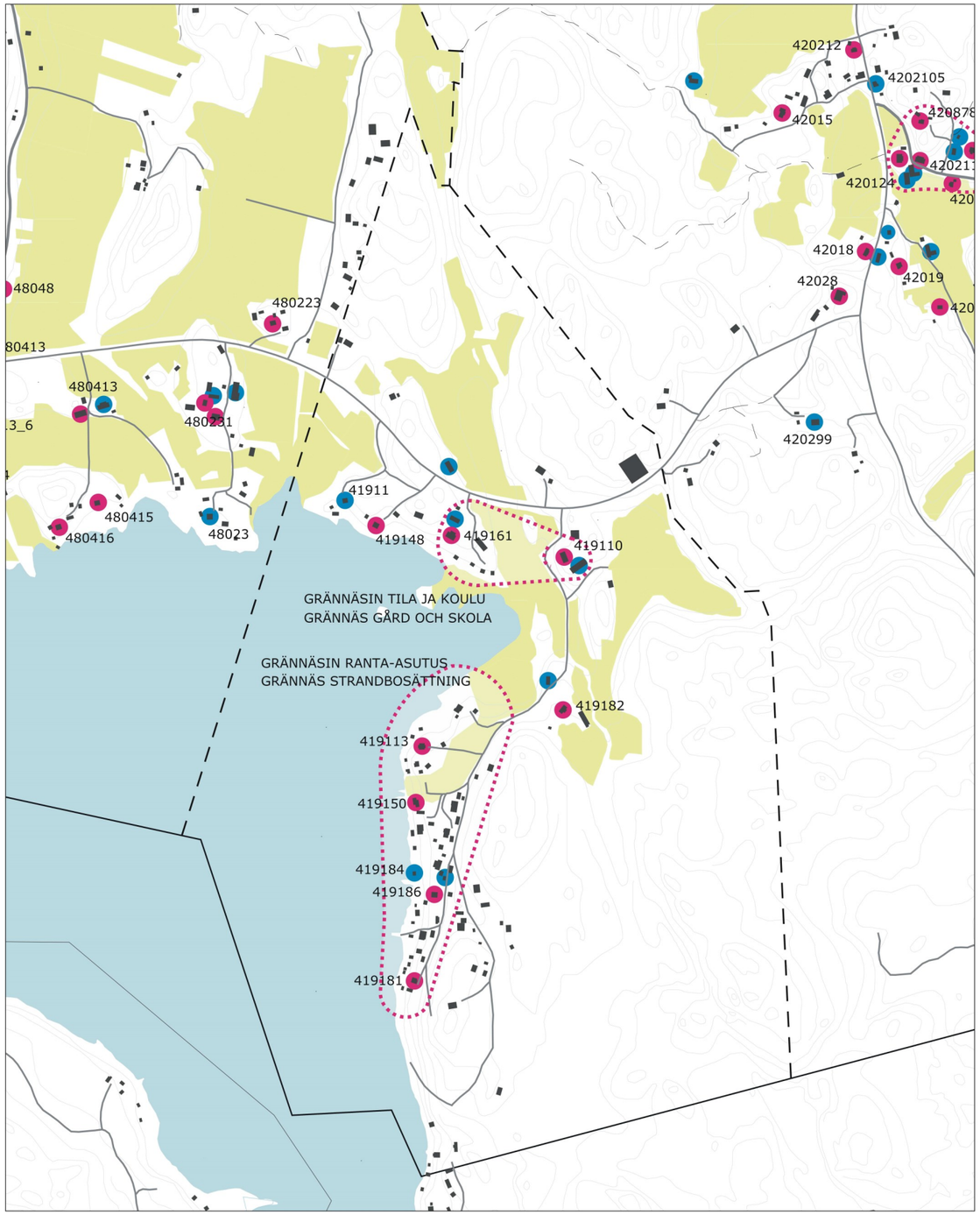

4151116 kulturhistoriskt värdefullt objekt, objektnummer
4151116 annat för kulturmiljön karakteristiskt objekt, objektnummer
värdefull områdeshelhet i den byggda kulturmiljön

4.4 GÄDDRAG BYSTRUKTUR OCH KULTURMILJÖ

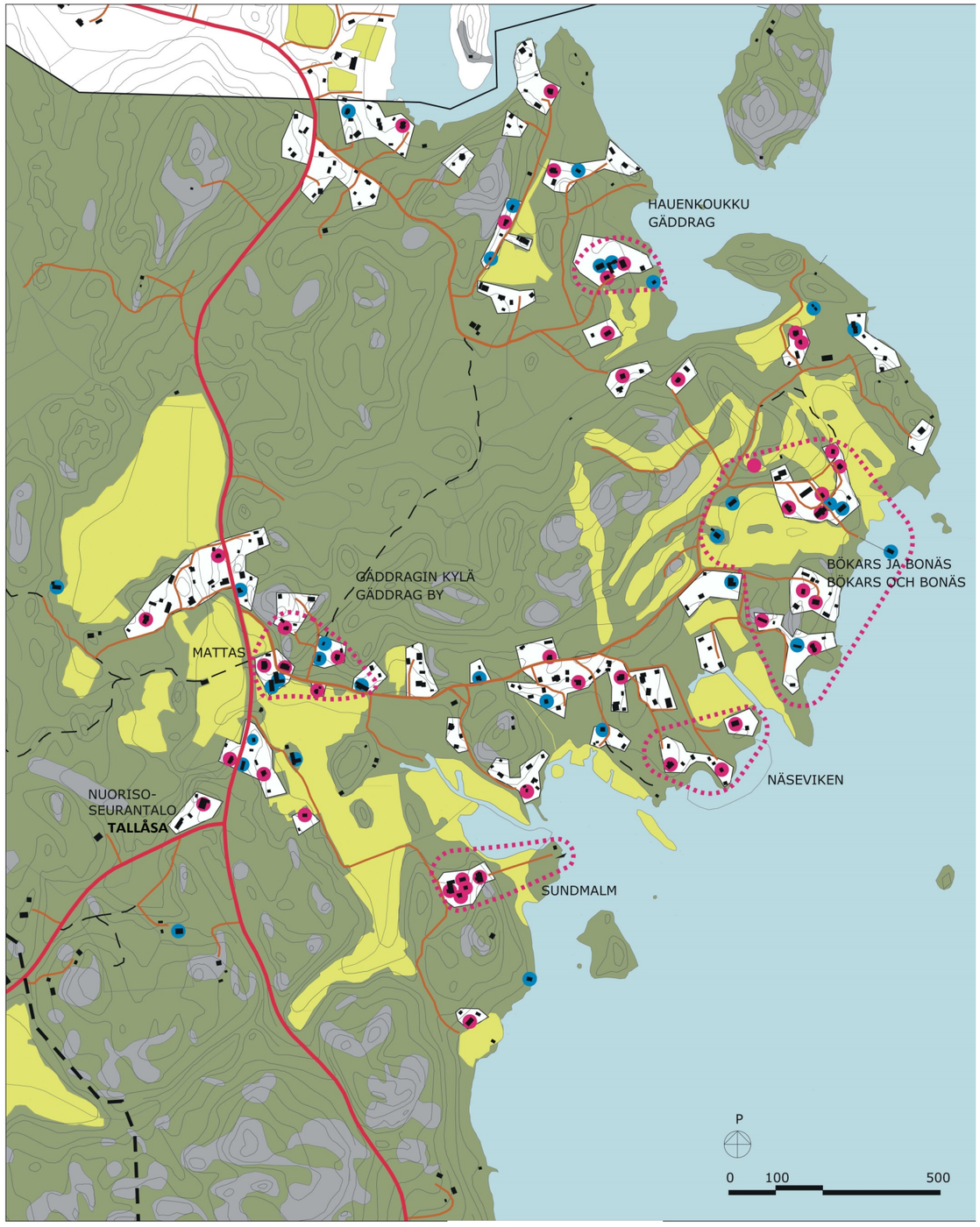

KARAKTÄRSDRAG

- Gäddrags bytomt låg i mitten av odlingsdalen som sträcker sig i nordväst-sydostlig riktning
- bygruppens struktur på den gamla bytomten kan ännu skönjas vid Gäddragvägen där bostads- och ekonomibyggnaderna är tätt grupperade, Gäddragvägen som förr gick genom byn har senare fått en förändrad linjedragning
- i utkanterna av odlingsdalen och i skogsdungarna i dalgången finns bevarade gamla lantbruksbyggnader, dalen inramas av skogsbryn
- kännetecknande för landskapet är den omväxlande strandlinjen med små vikar, som delvis har omvandlats till strandängar, senare har vassruggarna tagit över i de grunda havsvikarna
- den småskaliga bebyggelsen invid havsvikarna, med ursprung i torpar- och fiskarbosättning, har småningom vuxit ut och rentav bildat små ”bygrupper” som förbinds till varandra via vägar i strandlinjens riktning
- nära stranden finns glest liggande småbruk eller småskalig bebyggelse med anknytning till kustnäringarna, bland annat många bekanta skutskepparfamiljers boningshus
- fastighetsinvesterarnas markaffärer kring 1920 har i Gäddrag gett upphov till en särpräglad kulturmiljö, som inbegriper tre mönsterlantgårdar uppförda under 1920- och 1930-talen med arkitektritade byggnader och tidstypiska prydnadsträdgårdar
- det egentliga sommarstugebyggandet i området har varit föga omfattande, i området finns några exempel på framstående arkitektur från 1950-1960-talet.

GÄDDRAG KARAKTÄRSDRAG SOM BÖR VÄRNAS

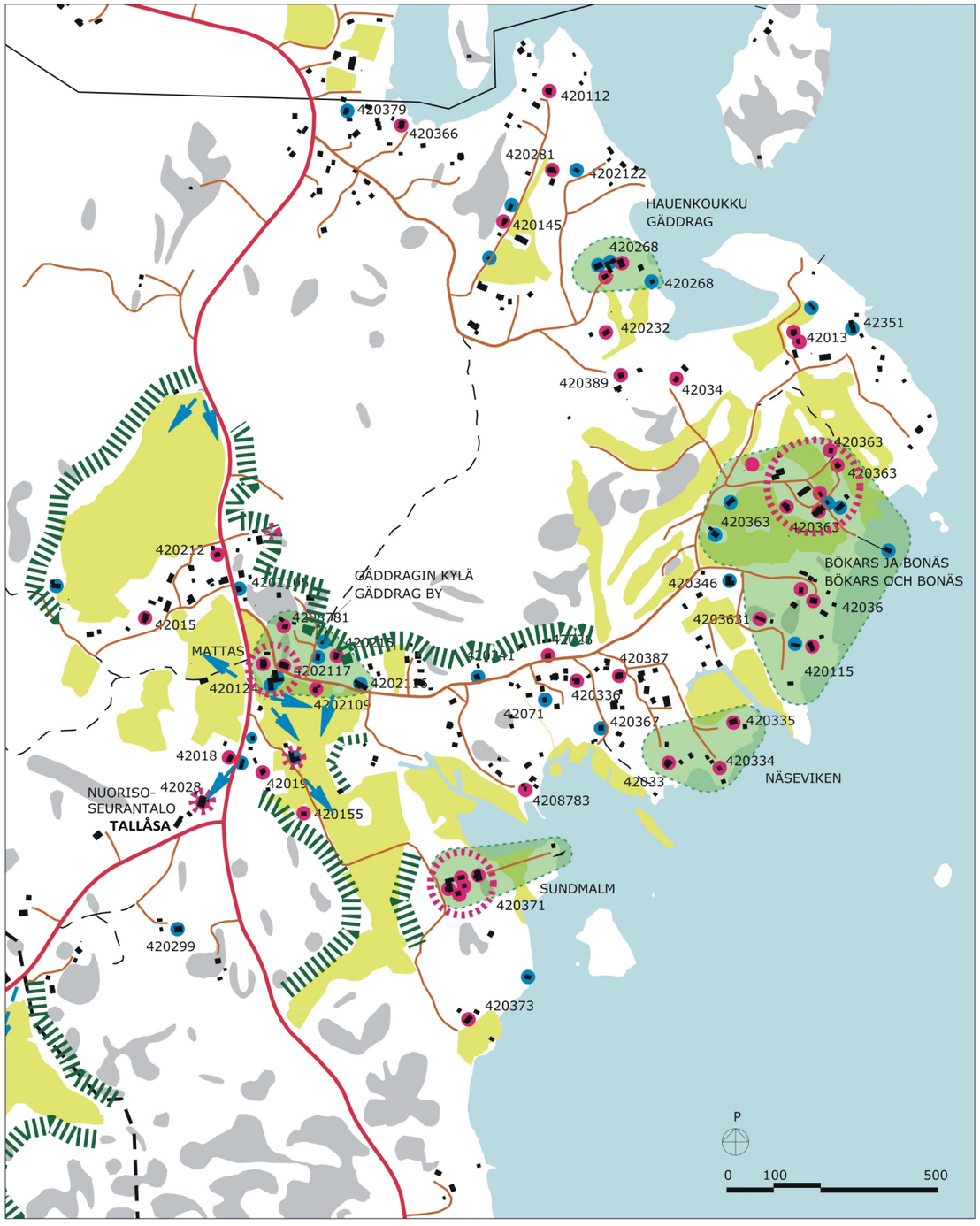

kulturhistoriskt värdefullt objekt
annat för kulturmiljön karakteristiskt objekt
områdesgräns för byggd kulturmiljö
åker eller äng som bör bevaras öppen
berg i dagen att bevara
historisk bygräns
karakteristiska landmärkesbyggnader / byggnadsgrupper, gamla lantgårdar, offentliga byggnader
för landskapsbilden betydelsefullt skogsbryn som skall bevaras
viktig utsiktsriktning som skall bevaras

KULTURMILJÖNS OBJEKT

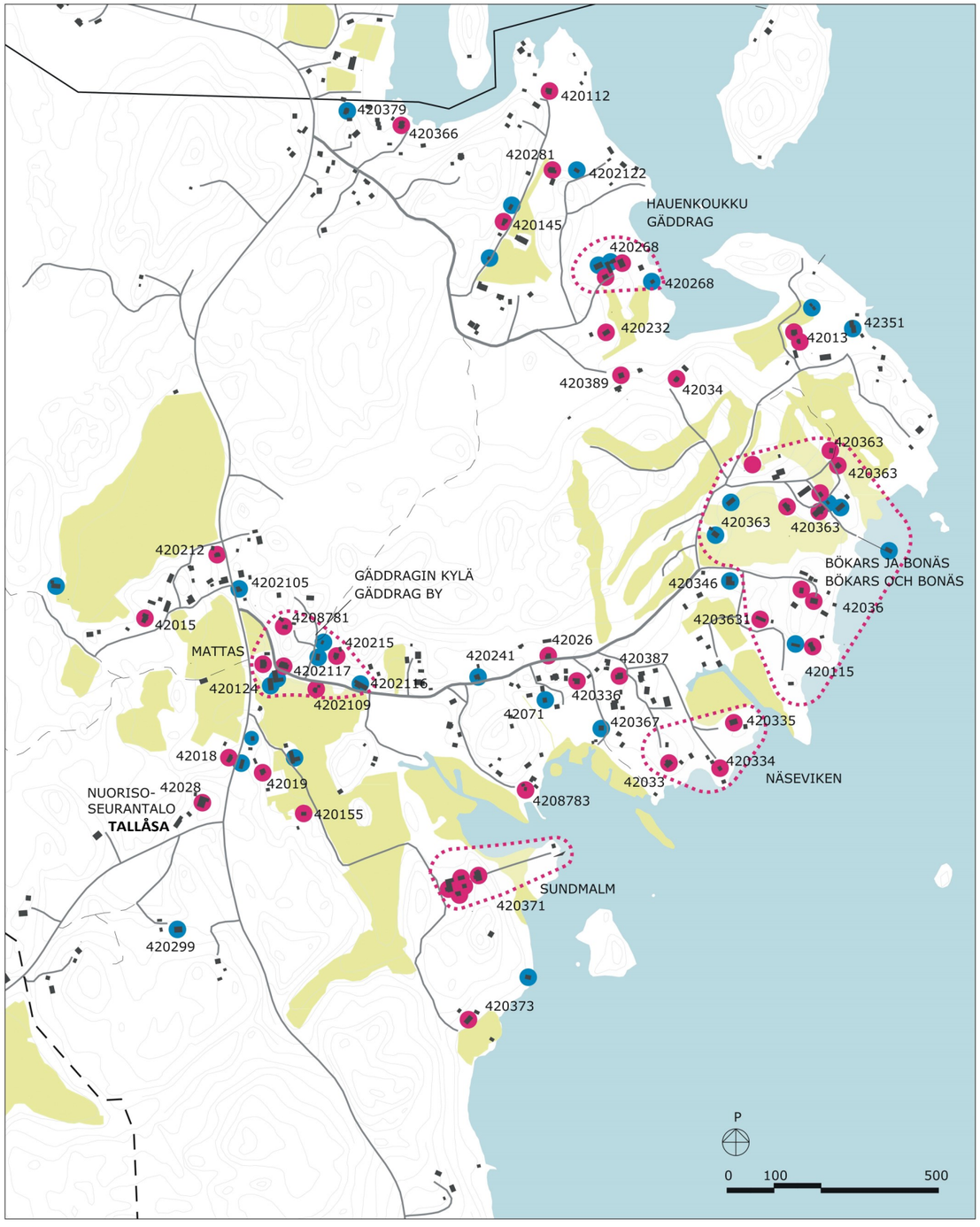

4151116 kulturhistoriskt värdefullt objekt, objektnummer
4151116 annat för kulturmiljön karakteristiskt objekt, objektnummer
värdefull områdeshelhet i den byggda kulturmiljön

5. VÄRDEFULLA OMRÅDESHELHETER I DEN BYGGDA KULTURMILJÖN

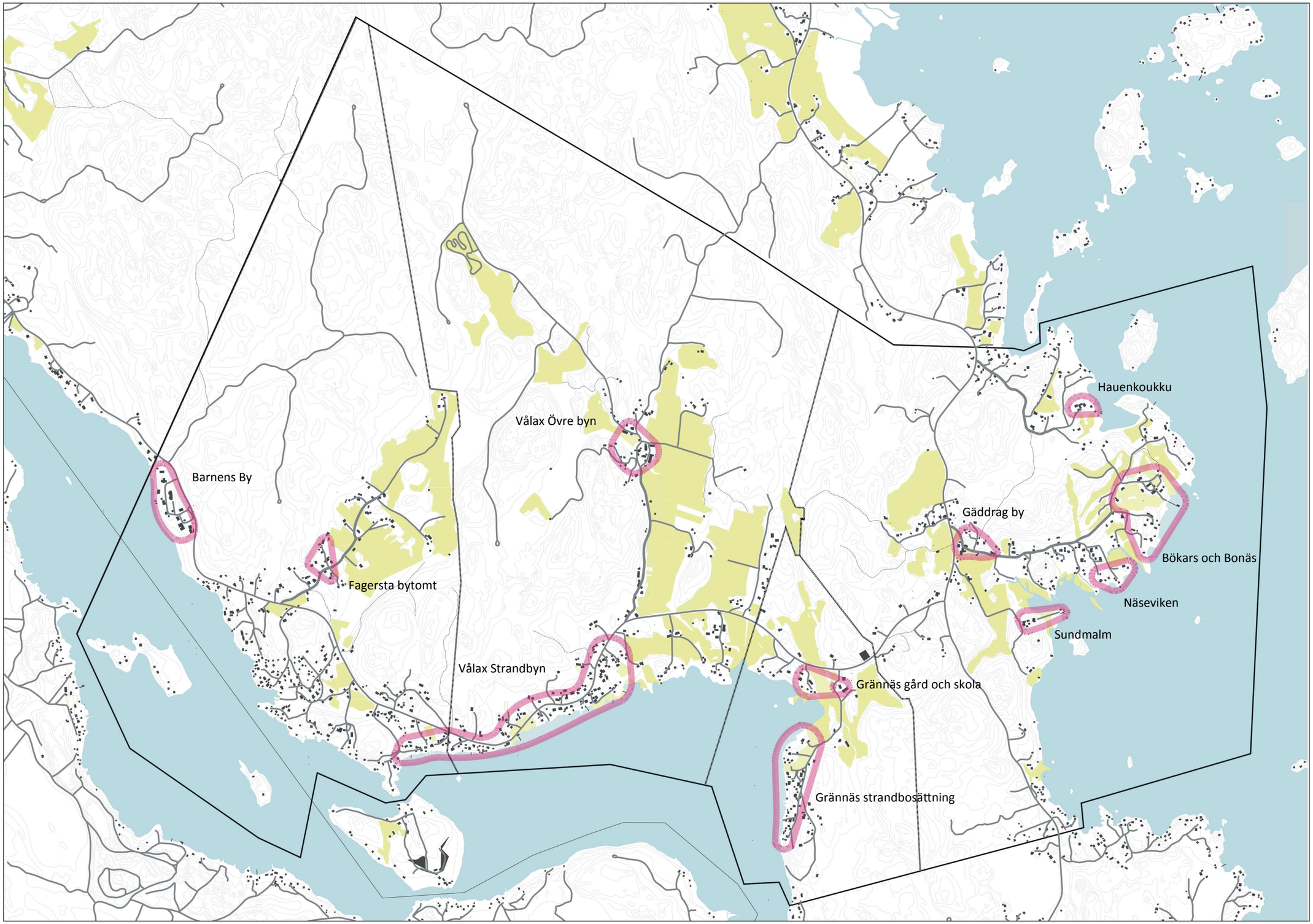

VÄRDEFULLA OMRÅDESHELHETER I DEN BYGGDA KULTURMILJÖN / 4151170 BARNENS BY

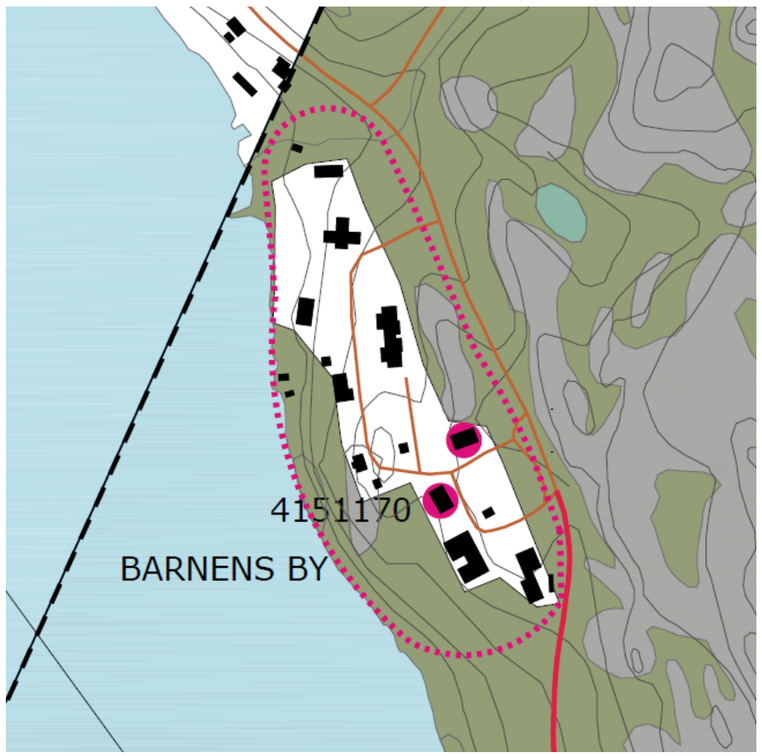

BARNENS BY By 415 Fagersta

BESKRIVNING

Barnens By och Mikaelskapellet utgör ett barnkoloniområde som grundades 1926, ursprungligen avsett för föräldralösa barn. Till områdets mest betydande byggnadsbestånd hör de av arkitekt Hilding Ekelund planerade och under den senare delen av 1930-talet uppförda Mikaelskapellet, barnhemmet Hemmet Pia och skolbyggnaden, som bildar en enhetlig arkitektonisk helhet. I området finns också nyare byggnader.

KARAKTÄRSDRAG SOM BÖR VÄRNAS

- kulturmiljöns traditionella byggnadsbestånd med ekonomibyggnader och gårdsmiljöer
- Utblickarna från Vålaxvägen i riktning mot kapellet

Klassificering av kulturhistoriska värden:

Värdefull på landskapsnivå

Tidigare skyddsbeslut:

Landskapsplan för Nyland. Inventeringar utförda av Nylands förbund 2012.

VÄRDEFULLA OMRÅDESHELHETER I DEN BYGGDA KULTURMILJÖN / FAGERSTA BYTOMT

FAGERSTA BYTOMT

By 415 Fagersta

BESKRIVNING

Längs den smala, slingrande gamla grusbelagda Fagerstavägen, i närheten av den gamla bytomten, har en bymässigt tätt grupperad bebyggelse bibehållits, som omfattar huvudsakligen under det tidiga 1900-talet uppförda, för området typiska bostads- och lantbruksbyggnader. Byggnader från gamla stomhemman finns inte bevarade i området. Utblickarna mot odlingsmarkerna i nära anslutning till bosättningen har sedermera avskärmats av växtlighet.

KARAKTÄRSDRAG SOM BÖR VÄRNAS

- Fagerstadsvägens gamla sträckning och vägens karaktär.
- Den täta bymässiga strukturen som kan byggas ut med kompletterande byggnation som beaktar miljöns traditionella byggnadssätt, skala och karaktär.
- Kulturmiljöns traditionella byggnadsbestånd med ekonomibyggnader och gårdsmiljöer.
- Utblickarna mot de öppna odlingsmarkerna bör gärna öppnas genom gallring av växtlighet.

Klassificering av kulturhistoriska värden

Värdefull på lokal nivå

Tidigare skyddsbeslut -

VÄRDEFULLA OMRÅDESHELHETER I DEN BYGGDA KULTURMILJÖN / VÅLAX STRANDBYN

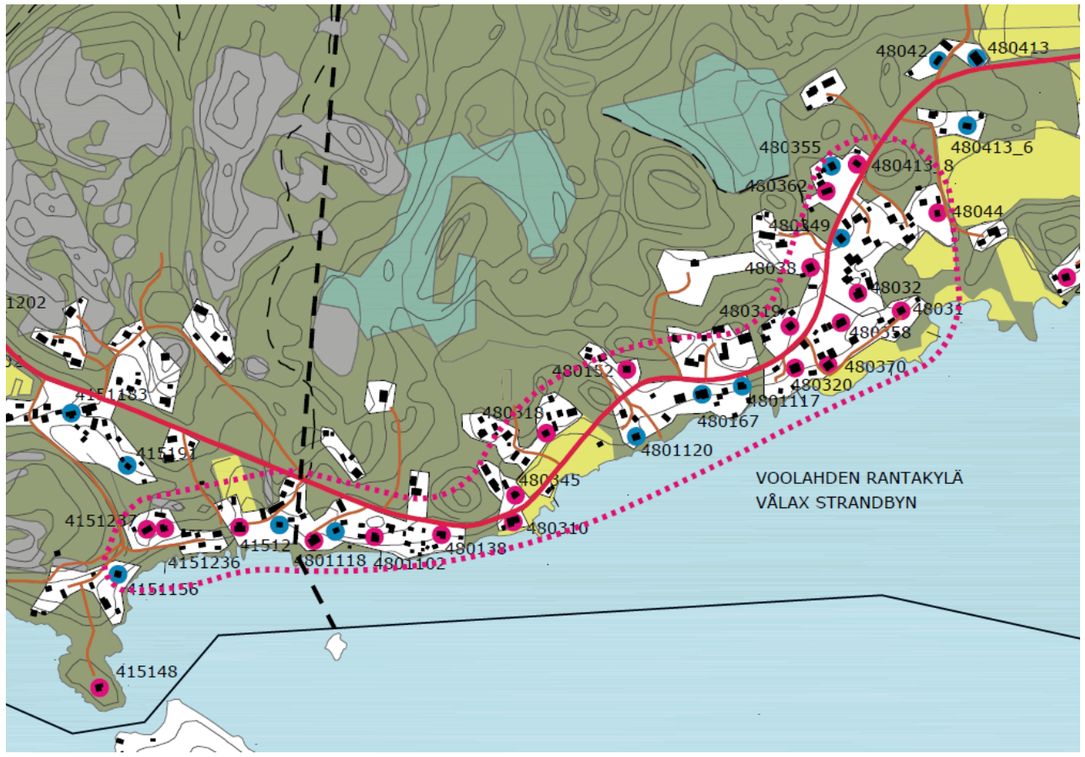

VÅLAX STRANDBYN By 415 Fagersta, 480 Vålax

BESKRIVNING

Vålax Strandbyns byggda miljö är ett resultat av inverkan från de kustnäringar som fick ett uppsving under det sena 1800-talet, så som skutfraktfarten och den skeppsbyggnads- och reparationsverksamhet som stod i samband med skutseglationen. Byn som har bibehållit sin traditionella karaktär sträcker sig som en tät bandstruktur längs Vålaxvägen nära stranden. I området finns bevarad en grupp av huvudsakligen under förra delen av 1900-talet uppförda bostadsbyggnaderna i 1½ våning med sadeltak eller brutet tak, ofta försedda med en glasveranda på sjösidan och ovanpå denna en altan. Till helheten hör de trädgårdsmässigt anlagda, lummiga gårdsmiljöerna med sina ekonomibyggnader samt som lämningar från skutseglationsperioden strandens stenskoningar och bryggkonstruktioner. Som en offentlig byggnad i väglandskapet framstår det 1931 uppförda bönehuset.

KARAKTÄRSDRAG SOM BÖR VÄRNAS

- bandstrukturen, som rumsligt avgränsas av skogsbrynet och bergsklackarna norr om vägen
- den traditionella karaktären hos den smala byvägen, som slingrar sig i strandlinjens riktning, och de vyer som ställvis öppnar sig från vägen mot havet
- den småskaliga, bymässigt täta bebyggelse längs byvägen som kustnäringarna gav upphov till i slutet av 1800-talet, och som ännu kan byggas ut med kompletterande byggnation som beaktar miljöns traditionella byggnadssätt, skal och karaktär.
- kulturmiljöns traditionella byggnadsbestånd med ekonomibyggnader och gårdsmiljöer
- gårdarnas lummiga och trädgårdsartade karaktär; vidsträckta öppna gräsytor eller gårdsplaner med hård ytbeläggning hör inte till miljön
- den partiellt offentliga och öppna karaktären hos strandzonen, som traditionellt har nyttjats för skutskepparnas gemensamma, sjöfartsrelaterade näringsverksamhet
- de för strandlandskapet kännetecknande gamla sten- och träbryggorna och lämningarna av dem, strandbrinkarna med stenskoning och båthusen

Klassificering av kulturhistoriska värden

Värdefull på regional nivå

Tidigare skyddsbeslut -

VÄRDEFULLA OMRÅDESHELHETER I DEN BYGGDA KULTURMILJÖN / VÅLAX ÖVRE BYN

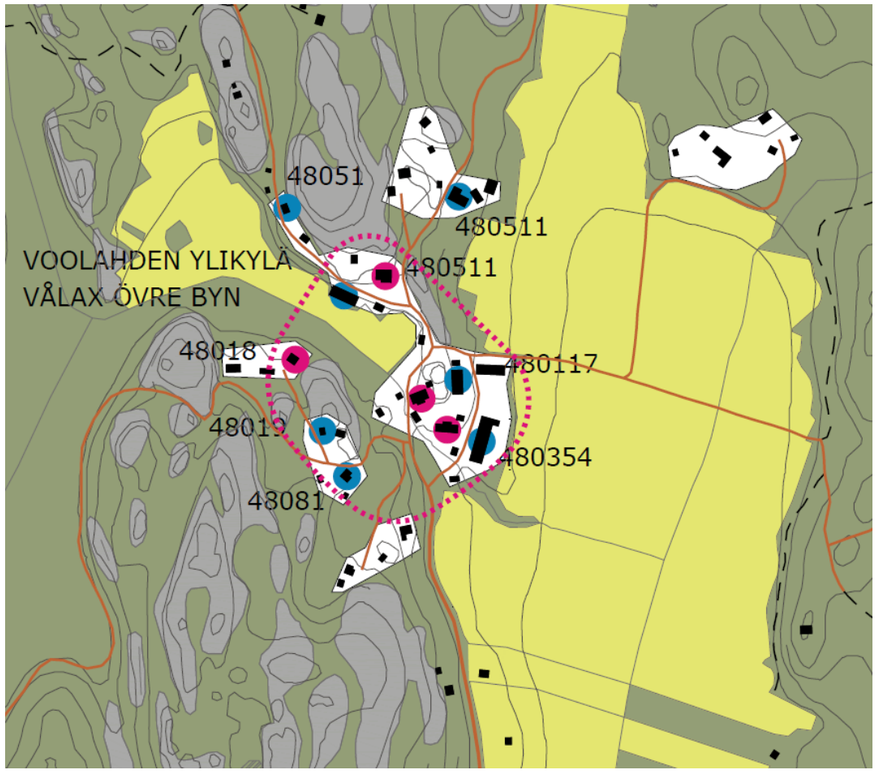

VÅLAX ÖVRE BYN

By 480 Vålax

BESKRIVNING

Vid vägen i Vålax Övre Byn, i kanten av odlingsdalen i trakten av den gamla bytomten finns en bevarad bebyggelsehelhet som utgörs av tre stomhemmans gårdscentra och bosättning i anslutning till dessa. I landskapet framstår särskilt gårdarnas gamla, stora mangårdsbyggnader som ännu står nära varandra på bykullen, samt de stora lantbruksbyggnaderna som grupperar sig kring dessa på kullens sluttningar. Omkring gårdscentra har ett småskaligt byggnadsbestånd bevarats.

KARAKTÄRSDRAG SOM BÖR VÄRNAS

- den öppna, smala gamla odlingsdalen som sträcker sig i nord -sydlig riktning mot havet
- karaktären hos den gamla, smala Vålax Övre Byns väg och de vyer som öppnar sig från vägen i byns centrum och över odlingsdalen
- den täta bymässiga struktur som bildas av de tre stomhemmanens byggnader, och som i liten utsträckning kan kompletteras med kompletterande byggnation som beaktar kulturmiljöns skala och karaktär samt dess hierarkiska position
- kulturmiljöns traditionella byggnadsbestånd med dess ekonomibyggnader och gårdsmiljöer

Klassificering av kulturhistoriska värden:

Värdefull på lokal nivå

Tidigare skyddsbeslut -

VÄRDEFULLA OMRÅDESHELHETER I DEN BYGGDA KULTURMILJÖN / GRÄNNÄS GÅRD OCH SKOLA

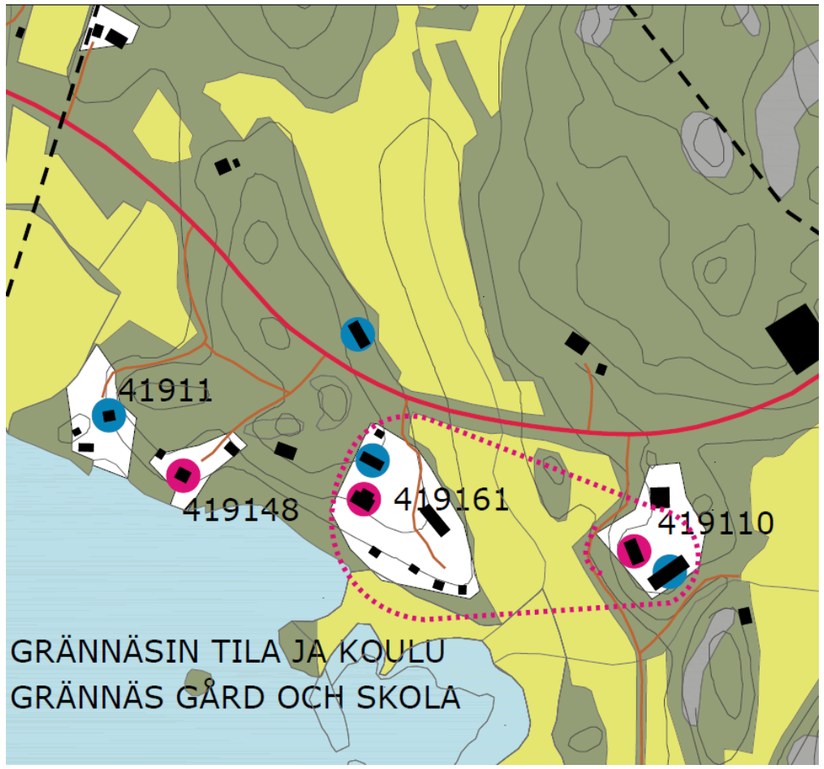

GRÄNNÄS GÅRD OCH SKOLA By 419 Grännäs

BESKRIVNING

Grännäs by, som har uppstått inne i vikbottnen, har tillhört ett enskilt frälsehemman, på vars plats en del av gårdens gamla byggnader ännu finns bevarade. Närmiljön intill Grännäs mangårdsbyggnad har varit ett planterat trädgårds- och parkområde, vars historia det vore skäl att utreda närmare, lantbruksbyggnaderna är belägna kring en skild gårdsplan bredvid mangården. Som ett landmärke på sin egen kulle vid Vålaxvägen står områdets enda bevarade gamla skolbyggnad från början av 1900-talet, odlingsmarkerna har varit fåtaliga, de sanka strandängarna har uppodlats relativt sent.

KARAKTÄRSDRAG SOM BÖR VÄRNAS

- Kulturmiljöns traditionella byggnadsbestånd med dess ekonomibyggnader och gårdsmiljöer.
- Den hierarkiska position som skolan och byns enda stomhemmans byggnader intar i landskapet.
- Vyerna från Vålaxvägen mot Grännäs gårdscentrum, skolan och över den öppna odlingsmarken mot havet.

Klassificering av kulturhistoriska värden:

Värdefull på lokal nivå

Tidigare skyddsbeslut -

VÄRDEFULLA OMRÅDESHELHETER I DEN BYGGDA KULTURMILJÖN / GRÄNNÄS STRANDBOSÄTTNING

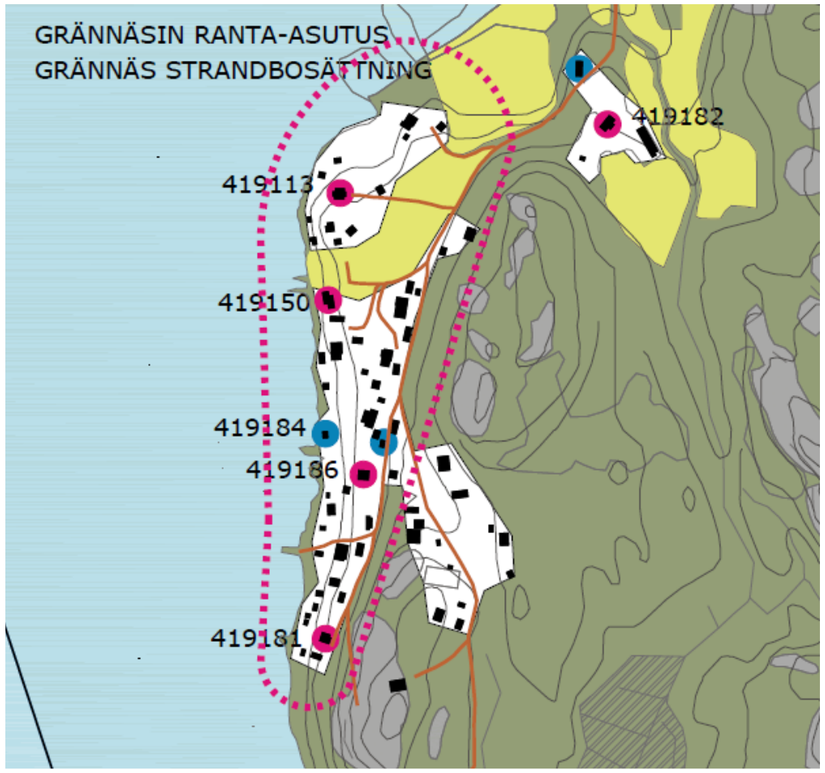

GRÄNNÄS STRANDBOSÄTTNING By 419 Grännäs

BESKRIVNING

En skutskepparbosättning som har kommit till med början under 1900-talets första årtionden på den smala strandzonen under ett skogbevuxet berg, som reser sig högt i landskapet. Nedanför vägen i backsluttningen har det uppstått en tät, småskalig bebyggelse av bykaraktär. I strandzonen, som förr har nyttjats för sjöfartsnäringarna, finns bevarade för landskapet kännetecknande gamla sten- och träbryggor och lämningar av dem, strandbrinkar med stenskoning och båthus. De traditionella bostadsbyggnaderna är kompakt gestaltade fristående småhus om 1½ våning med sadeltak eller brutet tak, ofta försedda med en glasveranda på sjösidan och ovanpå denna en altan.

KARAKTÄRSDRAG SOM BÖR VÄRNAS

- den bandartade strukturen som underordnar sig landskapets storformer, och som rumsligt avgränsas av den skogbevuxna bergssluttningen väster om vägen
- den gamla vägens karaktär och de utblickar mot havet som ställvis öppnar sig från vägen
- den småskaliga, bymässigt täta bebyggelse längs byvägen som kustnäringarna gav upphov till i slutet av 1800-talet, och som ännu kan byggas ut med kompletterande byggnation som beaktar miljöns traditionella byggnadssätt, skal och karaktär
- kulturmiljöns traditionella byggnadsbestånd med dess ekonomibyggnader och gårdsmiljöer.
- gårdarnas lummiga och trädgårdsartade karaktär; vidsträckta öppna gräsytor eller gårdsplaner med hård ytbeläggning hör inte till miljön
- den partiellt offentliga och öppna karaktären hos strandzonen, som traditionellt har nyttjats för skutskepparnas gemensamma, sjöfartsrelaterade näringsverksamhet
- de för strandlandskapet kännetecknande gamla sten- och träbryggorna och lämningarna av dem, strandbrinkarna med stenskoning och båthusen

Klassificering av kulturhistoriska värden

Värdefull på lokal nivå

Tidigare skyddsbeslut -

VÄRDEFULLA OMRÅDESHELHETER I DEN BYGGDA KULTURMILJÖN / GÄDDRAG BY

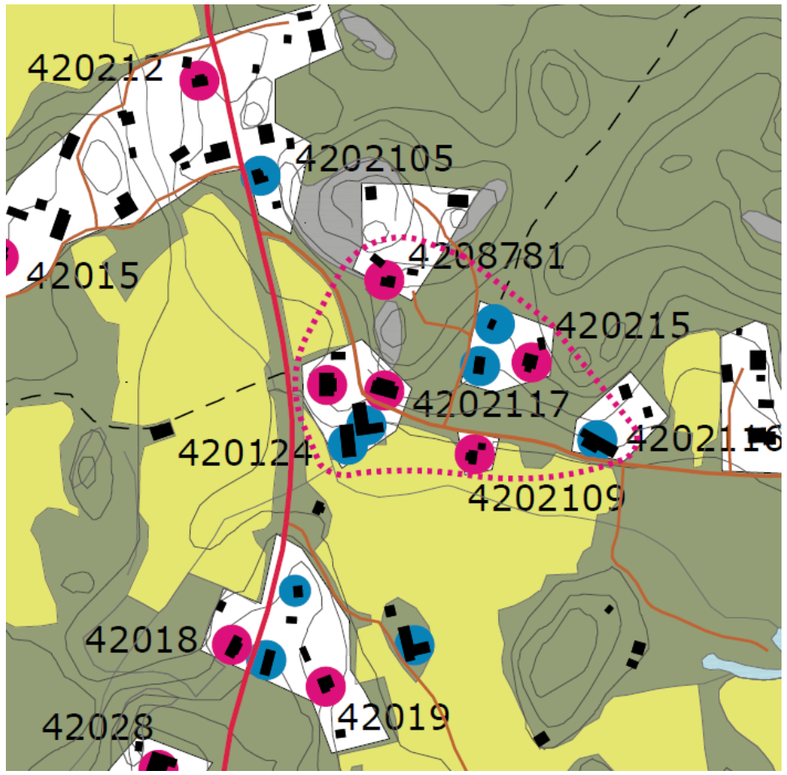

GÄDDRAG BY

By 420 Gäddrag

BESKRIVNING

Gäddrags bytomt låg i mitten av odlingsdalen som sträcker sig i nordväst-sydostlig riktning. Bygruppens struktur på den gamla bytomten kan ännu skönjas vid Gäddragvägen där bonings- och ekonomibyggnaderna är tätt grupperade. Gäddragvägen som förr gick genom byn har senare fått en förändrad dragning. I området ligger de gamla stomhemmanens gårdscentra tätt intill varandra, med ett antal representativa lantbruksbyggnader från 1800-talet och början av 1900-talet. Synligast i Gäddragvägens landskap ligger Matta/Yrjas och Grannas karaktärsbyggnader samt de stora ekonomibyggnaderna i kanten av odlingsmarken.

KARAKTÄRSDRAG SOM BÖR VÄRNAS

- den öppna odlingsdalen
- vyerna från Gäddragvägen mot byns centrum och över odlingsmarkerna
- den täta bymässiga struktur som bildas av de tre stomhemmanens byggnader, och som i liten utsträckning kan kompletteras med kompletterande byggnation som beaktar kulturmiljöns skala och karaktär samt dess hierarkiska position
- kulturmiljöns traditionella byggnadsbestånd med dess ekonomibyggnader och gårdsmiljöer

Klassificering av kulturhistoriska värden

Värdefull på lokal nivå

Tidigare skyddsbeslut -

5. VÄRDEFULLA OMRÅDESHELHETER I DEN BYGGDA KULTURMILJÖN / SUNDMALM

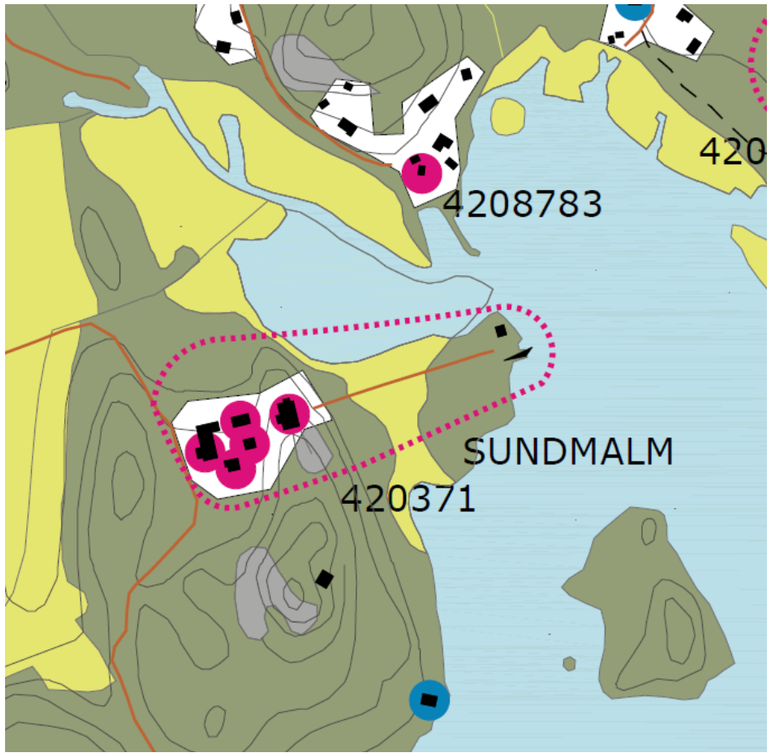

SUNDMALM

Kylä 420 Gäddrag

BESKRIVNING

En i närheten av Gäddrags gamla bycentrum belägen, enhetlig och särpräglad helhet, som utgörs av en på 1920-talet anlagd kombination av mönsterlantgård och sommarvilla. På 1930-talet blev dess nya ägare republiken Finlands blivande president Risto Ryti och hans maka Gerda Ryti. De möjligen av arkitekt Elias Paalanen ritade byggnaderna med klassicistiska drag härstammar i huvudsak från 1920-talet. De bildar en tät grupp på kullen som vänder sig mot havsviken i öster. Den stora villaliknande karaktärsbyggnaden reser sig högst uppe på backkrönet medan ekonomibyggnaderna ligger kring en gårdsplan väster om denna. Till helheten hör en trädgårdsanläggning med gångar och terrasser, ritad av trädgårdsarkitekt Bengt Schalin år 1937 för Sundmalms gård. I gårdsmiljön ingår bestånd av gamla träd av betydelse för landskapsbilden. Den framförliggande holmen har förenats med fastlandet med en stenlagd pir. I holmens spets finns en brygga i dåligt skick och ett gammalt badhus. Objektet ingår i den grupp av tre mönstergårdar som anlades under det tidiga 1900-talet och utgör en del av Gäddragsfjärdens landskap.

KARAKTÄRSDRAG SOM BÖR VÄRNAS

- Kulturmiljöns kulturhistoriskt och byggnadshistoriskt värdefulla byggnadsbestånd med dess ekonomibyggnader och gårdsmiljö
- Gårdsmiljöns hierarkiska komposition
- Gårdsmiljöns trädbestånd av betydelse för landskapsbilden
- Den närbelägna holmens karaktär och position i landskapet

Klassificering av kulturhistoriska värden

Värdefullt objekt av riksintresse

Tidigare skyddsbeslut

skyddad med stöd av byggnadsskyddslagen. Beslut YM 30/561/98. Skyddsbestämmelser (YM 30/561/98) : [egen översättning från den officiella finska versionen]

1. Byggnaderna och det skyddade området med dess trädbestånd skall användas och skötas på ett sådant sätt att deras kulturhistoriska värde bibehålls.
2. I reparationer av byggnadernas exteriör skall användas material som motsvarar de ursprungliga och eventuella förändringar skall vara återställande.
3. Karaktärsbyggnadens rumsindelning och historiska fasta inredning skall bevaras.
4. Museiverket har rätt att ge noggrannare anvisningar om tillämpning av skyddsbestämmelserna och bevilja smärre avvikelser från dessa.

VÄRDEFULLA OMRÅDESHELHETER I DEN BYGGDA KULTURMILJÖN / BÖKARS OCH BONÄS

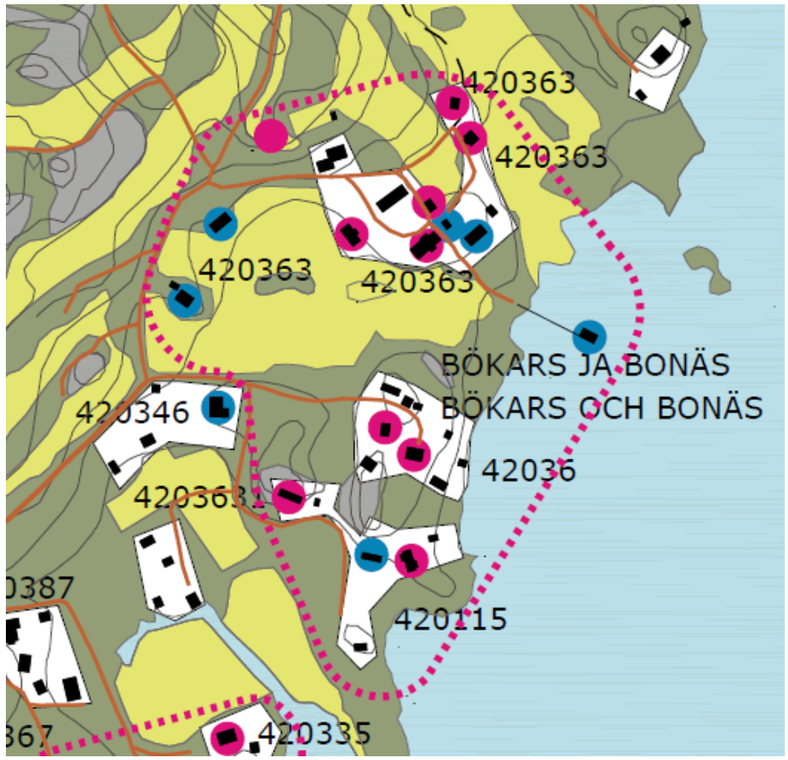

BÖKARS OCH BONÄS By 420 Gäddrag

BESKRIVNING

Bökars uppfördes på 1920-talet som ett mönsterlantbruk. Under Armi Ratias och Marimekkos epok på 1960-1980-talen blev gården mer allmänt känd som en anläggning för representation och rekreation. I området finns ett stort antal ursprungligen för lantbruk avsedda, senare för representation ombyggda eller flyttade byggnader, samt en vidsträckt vårdad gårdsmiljö av parkkaraktär. Den golfbana som byggdes i gårdsmiljön på 1980-talet har i någon mån förändrat dess ursprungliga utseende och tillfört ett nytt, historiskt skikt av parkkaraktär. Med platsen förknippas ett speciellt och kulturhistoriskt värde som hänför sig till Marimekkoperioden. Till området hör ett experimenthus ritat år 1965 av arkitekt Aarno Ruusuvuori för den projekterade

Marimekkobyn, Marikylä. Söder om Bökars, i Bonäsområdet, finns gammal skutskepparbebyggelse som är kännetecknande för omgivningen.

Bökars gårdshelhet ingår i den grupp av tre mönsterlantbruk som anlades i området under det tidiga 1900-talet.

KARAKTÄRSDRAG SOM BÖR VÄRNAS

- Miljöns helhetsstruktur
- Kulturmiljöns värdefulla byggnadsbestånd med dess ekonomibyggnader och gårdsmiljö.
- Gårdsmiljöns hierarkiska komposition
- Gårdsmiljöns trädbestånd av betydelse för landskapsbilden

Klassificering av kulturhistoriska värden

Värdefull på regional nivå

Tidigare skyddsbeslut -

5. VÄRDEFULLA OMRÅDESHELHETER I DEN BYGGDA KULTURMILJÖN / NÄSEVIKEN

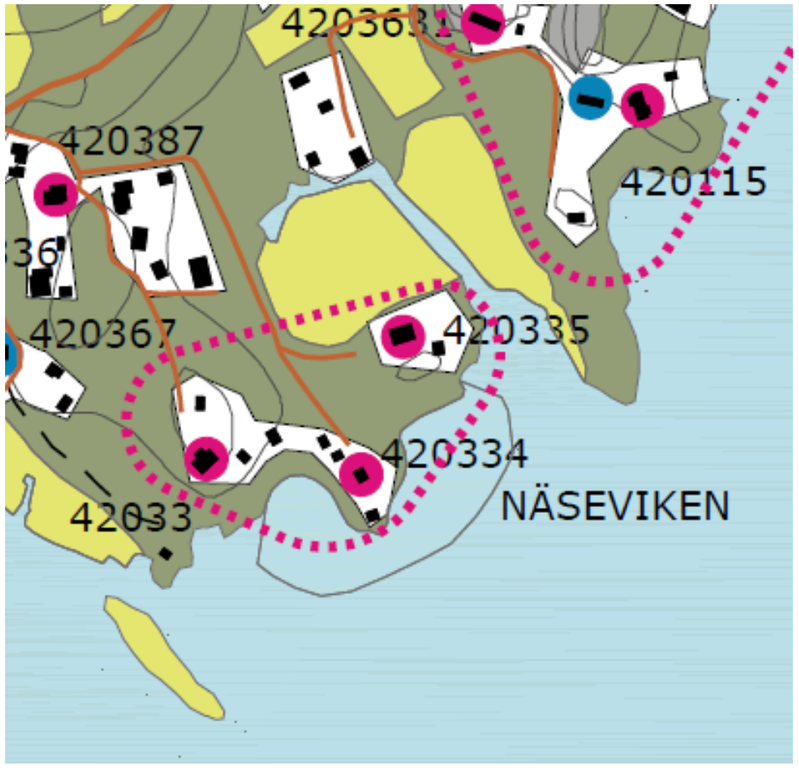

NÄSEVIKEN By 420 Gäddrag

BESKRIVNING

En helhet som består av tre arkitektoniskt högklassiga semesterbostäder, uppförda under 1930-1950-talen på en udde i naturtillstånd. Till gruppen hör två semesterbostäder ritade av arkitekt Bertel Saarnio och uppförda på 1950-talet, av vilka den ena, på höga pelare byggda villan är ett för vårt land alldeles exceptionellt exempel på experimentell 1950-talsarkitektur. Den tredje byggnaden representerar 1920-1930-talets klassicistiska villaarkitektur.

Kännetecknande för landskapet är den omväxlande strandlinjen med små vikar, som delvis har förvandlats till strandängar, senare har vassen tagit överhand i de grunda havsvikarna.

KARAKTÄRSDRAG SOM BÖR VÄRNAS

- Miljöns helhetsstruktur
- Kulturmiljöns värdefulla byggnadsbestånd och gårdsmiljöerna, som delvis är i naturtillstånd, delvis vårdade

Klassificering av kulturhistoriska värden

Värdefull på lokal nivå

Tidigare skyddsbeslut -

VÄRDEFULLA OMRÅDESHELHETER I DEN BYGGDA KULTURMILJÖN / HAUENKOUKKU

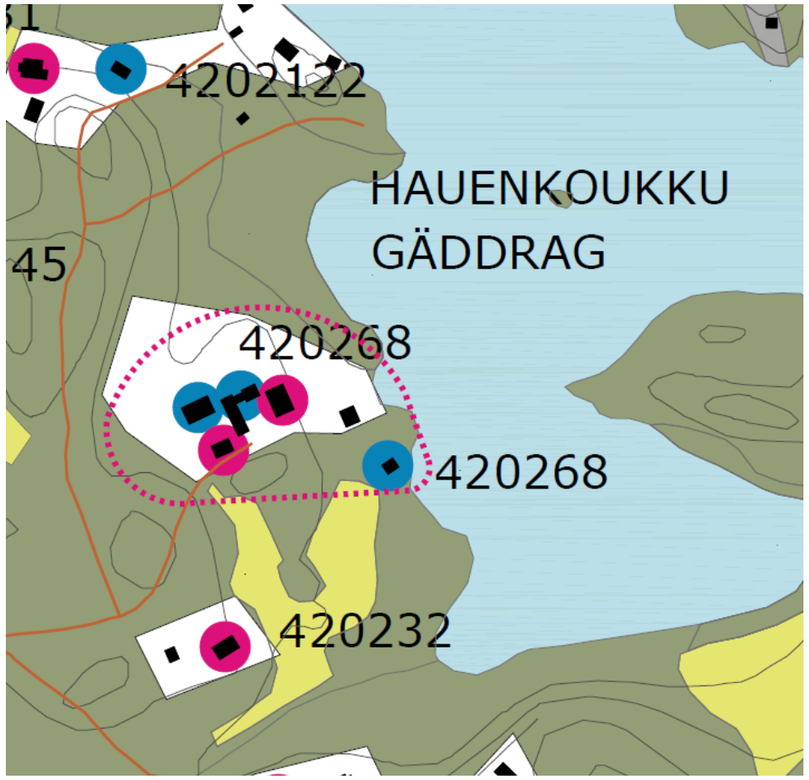

HAUENKOUKKU

By 420 Gäddrag

BESKRIVNING

Arkitekt Elias Paalanens mönsterjordbruk och sommarviste, som han ritade för eget bruk i början av 1920-talet. Helheten omfattar karaktärsbyggnaden, en grupp samtida ekonomibyggnader samt en trädgård och en tennisplan. Hauenkoukku blev med sin huvudbyggnad, sina ekonomibyggnader och sin trädgård en originell, enhetlig helhet, vars uthus är skickligt utformade in i minsta detalj. Huvud- och sidobyggnaden representerar ett klassicistiskt stilideal som ofta förekom i 1910-talets villaplaneringstävlingar.

Helheten är väl bevarad. Gården ligger vid stranden i en havsvik, avskilt från den övriga bybebyggelsen.

Objektet ingår i den grupp av tre mönstergårdar som anlades i området under det tidiga 1900-talet (Bökars, Sundmalm och Hauenkoukku).

KARAKTÄRSDRAG SOM BÖR VÄRNAS

- Miljöns helhetsstruktur
- Kulturmiljöns värdefulla byggnadsbestånd och gårdsmiljön med trädgården och planteringarna.
- Gårdsmiljöns hierarkiska komposition
- Gårdsmiljöns trädbestånd av betydelse för landskapsbilden

Klassificering av kulturhistoriska värden

Värdefull på regional nivå

Tidigare skyddsbeslut -